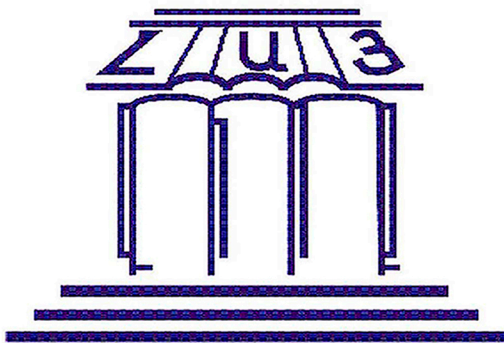

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԵՏՅՐԱՏԻ
ԵԺԱՆԱԳԻՆ
ԻՐԱԴԱՐԱՆ

№ 48—49

№ 48—49

ՀՈՎՀ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՅԵՎ
ՓՈԽԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

891.99

Բ-29

ԳԵՏԱԳԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1934

6 NOV 2011

ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՐԱՆՈՒՅԻՆ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

№ 48-49

№ 48-49

891.99

ՀՈՎԷ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Ум.

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՅԵՎ
ՓՈԽԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1007
33/33

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԳԱՐԱՆ

1994

12 3 . 04 2013

32320

Պատ. խմբագիր՝ [redacted]
 Նյութերը տպագրված չեն համար պատրաստեց Նվազող Թումանյան
 Տեխ. խմբագիր՝ [redacted]

Հրատար. № 2955, Գլավիլիտ № 8523 (բ),
 պատվեր № 681, տիրաժ 5000. Պետ-
 հրատի տպարան, ստ. ֆ. 6 72×105, մեկ
 տպ. թերթում 102.400 տպ. նշ. հանձնված
 և արտադրության 5/V 1934 թ., ստորա-
 գրված և տպագրության 20/V 1934 թ.

Մ. ՅՈՒՐ. ԼԵՐՄՈՆՅՈՎ.

Մ Մ Ի Ր Ի *)

Հաշակելով ճաշակեցի գաղաւ մի մեղր,
 եւ տեսա մեռածներին եւ:

Ա. գիրք Թագ.

I

Սըրանից տառջ մի քանի տարի,
 Այնտեղ ուր Արագլ ու Կուր գետերի
 Ջրերն աղմուկով խառնելու իրար,
 Գրկվում են լերի ու քույրերի նըման,
 Կար մի մենաստան: Կարող եւ այժմ ել
 Անցորդը սարի ուսերից տեսնել
 Քանդված դռների կանգուն սյուները,
 Վանքի կամարն ու աշտարակները:
 Բայց անուշահոտ ծուխը ըստ վառի
 Ել չի վերանում կամարի տակին
 Յեւ վոչ լավում եւ աղոթողների
 Յերգը գիշերվա ուշ ժամանակին:
 Այժմ մեն մենակ զոռամյալ մի ծեր,
 Ավերակ վանքի պահնորդ կիսամեռ,
 Ընկած մաքիցը մարդկանց ու մահի,
 Սրբում եւ փոշին շիրմաքարերի,
 Վորոնք պատմում են անցած դարերի,

*) Մծիբի վրացերեն նշանակում եւ նման, յեկվոր, անտ-
 պատական:

Անցած փառքերի ու նըրա մասին,
Թե ինչպես ճնշված իր թագի տակին,
Այս ինչ թագավորն, այս ժամանակին
Իր ժողովուրդը հանձնեց ուռաին:

II

Մի ոռա գեներալ Կովկաս լեռներից
Մի անգամ դեպի Թիֆլիս եր դալիս:
Իր հետ նա դերի մի մանուկ ունեւր.
Սա տըկարացաւ, չը կարաց տանել
Նեղութունները հեռավոր ճամփի:
Հաղիվ թե լինեւր հինգ վեց տարեկան,
Այժմեմիկի պես լերկչոտ, վայրենի
Յեւ թուլ ու ճըկուն լեղեղնի նըման:
Սակայն նրա մեջ ցաւը տանջալի
Զորացրեց այնժամ իրեն հալրերի
Աննկուն հոգին: Վիշտը լուռ տանում,
Յեւ իր մանկական տըկար շրթունքից
Մի թուլ հառաչանք նույն իսկ չեւ հանում:
Հացը նըշանով մերժում եր նա դեն
Ու խաղաղ, հալարտ մեռնում եր արդեն:
Կարեկցութունից մի ծեր վանական
Նըրան խնամեց, տվաւ ապաստան.
Ու ալսպես՝ վանքի հարկի տակ մնաց
Բարեկամական ձեռքով աղատված:
Բայց, զուրկ մանկական զըլարթ հաճուքից,
Փախչում, խորշում եր նա ամեն մեկից.
Թափառում եր լուռ, մենակ, սրտաբեկ,
Թառանչով նայում դեպի արևելք,
Մաշվելով մի լուռ, անմեկին վըշտից —

Իրեն հալրենի լերկրի կարոտից:
Գերութան սակայն շուտ ընտելացաւ,
Ոտարի լեզուն քիչ-քիչ հասկացաւ.
Հայր սուրբը կընքեց, տըվաւ սուրբ հաղորդ,
Ու դեռ աշխարհքի կյանքին անձանոթ,
Ուղում եր արդեն ծաղիկ հասակում
Սքեղալական ընդունել կոչում,
Յերբ վոր մի անգամ աշնան գիշերով
Անհետ չըքացաւ: Շուրջը սարերով
Զըգվում եր անծայր անտառը մըթին:
Յերեք որ ախտեղ իզուր վընտոնցին,
Վերջապես դաշտում անըզգա գտան
Ու առան կըրկին բերին մենաստան:
Նա սաստիկ գունատ, թուլ եր ու նիհար.
Կարծես աշխատել տանջվել եր լերկար,
Կամ հիվանդութուն ու սով եր քաշել:
Հարցմունքներին նա չեւ պատասխանում,
Որն որի վրա ընկնում եր, խամրում,
Այսպես մոտեցաւ ժամը իր մահվան:
Այնժամ նըրա մոտ յեկաւ արեղան
Յեւ հորդորելով և աղերսելով:
Հիվանդը հալարտ նրան լսելով,
Նըստեց, մընացած ուշով հավաքեց,
Ու ալսպես լերկար խոսել սկսեց.

III

«Գոհ եմ քեզանից, հայր սուրբ, վոր լեկտը
Իմ խոստովանքը լսելու համար:
Ինչ եւ վոր լինի, իմ սիրտը ցավոտ
Կուգեյի բանալ խոսքով մեկի մոտ:

Սակա՛ն լիս մարդկանց չարիք չեմ արել,
 Իմ արարքները նորա հաճար ել—
 Ի՞նչ ողուտ լեթե խոստովանելի.
 Իսկ հոգին մի՞թե պատմել կըլինի...
 Յես քիչ եմ ապրել և այն ել գերի.
 Այսպես յերկու կյանք մի աղմըկալի,
 Յեռուն կյանքի հետ, վոր տեսել եմ, ծեր,
 Յես կը փոխելի թե հընար լիներ:
 Յես լոկ մի մըտքի ուժ եմ լմացել.
 Մի, բայց բոցավառ կիրք եմ ունեցել,
 Նա ինչպես մի վորդ ապրել ե իմ մեջ,
 Կըրծել ե հոգիս, մաշել մինչև վերջ:
 Իմ ցնորքները թողցրել, տարել և
 Այս նեղ խցերից անդորր աղոթքի
 Այն վեհ աշխարհը կըռվի, աղմուկի,
 Ուր վոր ժայռերը թաղչում ամպերում,
 Ու մարդիկ այնպե՛ս ազատ են ապրում...
 Յես իմ այդ կիրքը գիշերվա մըթնում
 Պահել եմ վըշտով, արցունքով սընել.
 Յե՛վ այժմ ահա բարձրաձայն հայտնում,
 Խոստովանում եմ առջև աշխարհքի,
 Ու թողություն ել չեմ խնդրում իսկի:

IV

«Մերուկ, շատ անգամ լմացել եմ լիս,
 Վոր դու իմ կյանքը մահից փըրկել ես:
 Ինչո՞ւ փըրկեցիր: Մենակ ու դաժան,
 Փոթորկի պոկած տերևի նըման,
 Մըռալ պատերի միջում մեծացա,
 Հոգով դեռ մանուկ, կյանքով արեղա:

Չը կարողացա վոչ վոքի ասել
 «Հայրիկ» ու «մայրիկ» սրբազան խոսքեր:
 Հարկավ, քո միտքը այն եր, ծերունի,
 Վոր մենաստանում լիս խորթանալի
 Նաքան քաղցրալի այս անուններին.
 Զո՛ւր, հեռու են նրանց ձայները ծընվել:
 Յես տեսնում ելի, վոր ուրիշներին
 Հայրենիք, ընկեր, ծնող ունելին,
 Մինչդեռ չունելի լիս նրանց նըման
 Վոչ թե սիրելիք — այլև գերեզման:
 Յես ել այն որից իդուր չողբացի,
 Այլ հոգուս միջում այսպես ուխտեցի,
 Վոր լերբկցե, թեկուզ մի վայրկյան,
 Այս իմ բոցավառ կուրծքը մանկական
 Սեղմեմ կարոտով մի ուրիշ կըրծքի,
 Թեկուզ անձա՛նոթ — միայն հարազատի:
 Բայց, ավա՛ղ, հիմա յերազներըս այն
 Կորել են իրենց պերճանքով համայն,
 Ու՛ ինչպես սուտ լերկրում ապրեցի՜
 Մեռնում եմ դարձյալ լիս վորը ու գերի:

V

«Ինձ չի վախեցնում գերեզմանն անեղ,
 Տանջանքն, ասում են, հանդչում ե այնտեղ
 Սառն, հավերժական լլուռթյան միջում:
 Կյանքից զրկվելն ե ինձ մենակ տանջում:
 Զահե՛լ եմ, Զահե՛ր... ունեցե՛լ ես դու
 Ճնորմունքները անհոգ պատանու:
 Դու չես ունեցել կամ չես հիշում ել,
 Թե վոնց ես մի օր ասել ու սիրել,

Ինչպես ես սիրտը բաբախել ուժգին
 Կանաչ դաշտերին, վառ արեգակին
 Անկյունի բարձրը բուրգից նախելիս,
 Ուր թարմ ե ողջ, և ուր մերթ գալիս
 Ու բարձր պատի խորունկ ձեղքվածքում,
 Բուքից վախեցած, կուչ չեկած նստում,
 Պատըսպարվում ես փոքրիկ աղաջկին —
 Ձեքնաղ դավակը անհայտ աշխարհի:
 Ուր մընաց՝ արդեն դառում ես, թույլ ես,
 Սիրուն աշխարհը կըշտացրել ես քեզ.
 Մրտումդ անկատար ել չունիս ըղձեր...
 Ել ի՞նչ ես ուզում, ապրել ես դու, ծեր,
 Աշխարհքում ունիս մոռնալու մի բան.
 Ձե փոր կապրելի յես. ել քեզ նըման...

VI

«Կուզեմ իմանալ աղատության մեջ
 Յես ինչեր տեսա. — դաշտեր տեսա պերճ,
 Բըլուրներ տեսա, ուր կանաչ ծառեր,
 Ինչպես շուրջպարի բըռնած չեղբայրներ,
 Չորս կողմից դալար պըսակ կապելով
 Շըշընջում ելին թարմ խըմբակներով:
 Տեսա դեղերը մուլլ ժալոսերի,
 Յերբ բաժանում եր վտակը նրանց,
 Նրանց մտքերը հասկանում ելի, —
 Վերելիցն եր աչն շնորհքն ինձ տըլած:
 Վաղո՞ւց, շատ վաղուց ողում տարածված
 Աչն քարե գրկերն ամեն մի վայրկյան
 Փափաղում են լուռ իրար հանդիպման.
 Բայց որեր անցնում, տարիք են անցնում,

Ու նրանք յերբեք իրար չեն հասնում...
 Բարձր լեռների շարքեր տեսա յես
 Վեհ, հըրաշալի ցընորքների պես,
 Յերբ արշալույսի ժամին վաղորդյան
 Նրանց գըլխները սեղանի նըման
 Ծխում են հանդարտ կապույտ չերկնքում,
 Ու ամպը ամպի չետից ձըգվում,
 Թողնելով դաղանի իր ոթեանը,
 Ինչպես տարազնաց ըսպիտակ հալքի
 Հեռու կողմերից չըփող չերամը
 Ուզողում ե իր չուն կողմն արևելքի:
 Անոսը մշուշի տընքից, հեռվում,
 Գոհարի նըման փալլող ձյուններում,
 Տեսա ալեոր Կովկասն անսասան.
 Յեվ յես չը գիտեմ թե ընչիցն եր աչն,
 Բայց թեթևացավ սիրտս նուչն ժամացն.
 Ըսկսեց դաղանի մի ձաչն ինձ ասել,
 Թե չերբեմն աչնտեղ տալել եմ յես ել...
 Ու հեռըզհետե բացվեցավ խավար
 Անցյալն իմ մաքում պայծառ ու պայծառ...

VII

«Յեվ յես հիշեցի մեր տունն հալըական,
 Հիշեցի մեր ձորն ու իր շըրջական
 Շըվաքում ցըլած գյուղի տըները.
 Լսեցի ըրկվան ձեն ու ձուները
 Դեպի տուն վաղող չերամակների,
 Հեռու հաջոցը ծանոթ շըների:
 Միտս չեկան թուխ-թուխ ձերուներները,
 Լուսնյակի լուսով իրիկունները

Իմ հոր սրբանի, շնորհի գեմուդեմ
 Նստառած խոհուն ու խոժոռադեմ:
 Ու խանչալներն պղնձապատած
 Պատշաններն փալչն... ու բոլորն հանկարծ
 Խառը շարքերով, ցերպիկ նրման
 Աչքին առաջից յեկան անցկացան:
 Հապա իմ հանգր. պատերազմական
 Իր զգեստներով, ինչպես կենդանի
 Աչքին ցերեաց, ու միտս յեկան
 Զրահի շոխոդ, փալչն հըրացանի,
 Նրա հայացքը հպանու, տննիմուն,
 Յեվ իմ քույրերը մատաղ, սիրասուն...
 Շողերը նրանց աղու աչքերի
 Յեվ հնչունները ցերպի, խոսքերի,
 Վոր ասել էյին որբանիս վըրա...
 Այն ձորի միջով վտակ եր վազում,
 Աղմկող եր նա, սահայն վոչ խորին,
 Նըրա վոսկեզուլն մանրիկ ավազում
 Խաղալու էյի գընում Կեստրին,
 Յեվ նայում էյի աչքերըս հառած,
 Յերբ արեքներին, անձրիկի առաջ,
 Դիպչում եր թևով սև ծիծեռնակը:
 Հիշեցի և մեր խաղաղ տընակը,
 Ոչախի առջև իրիկունները
 Արած այն ցերկար պատմութունները,
 Թե վոնց են ապրել մաղդիկ վաղեմի,
 Յերբ դեռ աշխարհքը ձոխ եր ավելի:

VIII

«Կուզեմ իմանալ, թե յես ինչ արի
 Այն ցերեք որում: — Ազատ ապրեցի,
 Յեվ կյանքս առանց այն ցերեք որի
 Բո ուշից ընկած ծերութից ել դեռ
 Ավելի տըժգուլն, տըխուր կըլիներ:
 Մտքումըս վաղճւց, վաղուց դրել եմ
 Միանգամ արձակ դաշտերին նայեմ,
 Տեսնեմ՝ աշխարհքը սիրմուն և արդուք,
 Ինչու ցինք, տեսնեմ, դալի մենք աշխարհ,
 Ազատ ապրելու, թե բանտի համար:
 Յեվ այն գիշերվա սոսկալի ժամին,
 Վորոտմունքն ցերբովը վախեցրել եր ձեզ,
 Սեղանի առջև ցերբովը խըմբովին
 Ընկել ելիք դուք խոռնրված այսպես,
 Յես վանքից փախա: Ո՞, ինչպես լեզրալը
 Կուզեցի գըրկել մըրրեկն հողմաղալը:
 Աչքերս ամպերի ցետից տանում,
 Զեսքով շանթ ելի բռնել ցանկանում...
 Դե աստ, հայրիկ,
 Ինձ այս պատերում ինչ պիտի տայիք
 Իմ փոթորկալի սըրտի և անեղ
 Այն վորոտմունքի մտերմության տեղ...»

IX

«Յերկար վազեցի, թե ուր կամ վորտեղ,
 Այդ յես չը գիտեմ: Յեվ վոչ մի աստղ
 Իմ դժվար ճամբան չեր լուսավորում:
 Միայն բերկրությամբ ջունչ էլի առնում
 Իմ վաստակարեկ ու հոգնած կրծքով

Ան անտառների թարմութիւնը զով:
 Յերկար վազեցի. վերջապէս հոգնած
 Բարձրը խոտերում ընկա ու պառկած
 Ականջ դրրի յետ. հեռուող չըկար:
 Վորոտումնքն ընկավ. լույսը մի յերկար
 Տփուլն ու դալուկ շերտով բացվելով
 Զգվեց յերկնքի — յերկրի արանքով,
 Յեւ նրա վերա յետ վերոյեցի
 Սուր ժանիքները հեռու լեռներէ:
 Անձայն ու անշարժ յետ պառկած էյի,
 Յերբեմն յերբեմն չախկալը կերճում
 Յերեխի նման լալիս եր ճըչում,
 Յեւ, հարթ ու փայլուն թեփով փայլելով,
 Սողում եր ոճը քարերի միջին.
 Չեր ճնշում սակայն յերկրուդն իմ հողին.
 Յետ ել գալլի պետ խորթ էյի մարդոց,
 Յեւ սողում էյի, թագչում ինչպէս ոճ:

X

Ճերբէ անդընդում, ինձանից շատ ցած,
 Զուրը հեղեղից սաստիկ հորդացած,
 Աղմըկում եր խուր, ինչպէս բարկացած
 Մարդկային խոսուն ձայներ անհամար:
 Թեպէտ և անխոսք — սակայն ինձ համար
 Պարզորոշ եր միտքն այն խոսակցության,
 Անլուռ աղմուկը, վիճն հալերժական,
 Հարվածը համառ ժայռերի կույտին:
 Մեղմանում եր նա ու դարձյալ ուժգին
 Խաղաղ ձորի մեջ հանկարծ վորոտում:
 Յեւ անա վերե մառախլոտ ողում

Հալքերն յերգեցին: Արեւածագի
 Յերկնքը շիկնեց: Մի թեթև քամի
 Նամ տերեւները շարժեց ու գնաց
 Ու ծաղիկները շնչեցին քնեած.
 Նրանց պետ որին գիմալորելու
 Յետ ել գլուխս բարձրացրի վերե...
 Մըտիկ արի ցած ու չեմ թագցընում,
 Սարսափն ինձ պատեց. — անհատակ ու սև
 Անդունդի յեզրին էյի յետ պառկած,
 Վոռնում եր ներքև ջուրը փրփրած:
 Այնտեղ է տանում ժայռը իջնելով,
 Բայց չարը մենակ իջալ նրանով,
 Յերբվոր յերկնքի բարձրից գահավեժ,
 Կորավ ստորին են մուտ վըհի մեջ:

XI

Շաղկում եր շուրջըս յեղեմն Արարչի.
 Զըվարթ ու դալար դարդը կանաչի
 Պահպանում եր դեռ արցունքն յերկնային.
 Յեւ խոպոպները խաղողի վորթի
 Ծառերի միջով գալարվում էյին
 Պճնած կանաչով քնքույշ սաղարթի.
 Իսկ նրանց վրա ճոխ կախված էյին,
 Ինչպէս ականջի գինգեր թանկագին,
 Լիք վողկույցները, և մերթ նրանց մոտ
 Թըռչում եր հավքի յերամը յերկնոտ:
 Ու նորից գետնին կըպա յետ մին ել
 Նորից սկըսա յետ ականջ դընել
 Այն ոտարոտի թովիչ ձայներին.
 Նրանք թփից թուփ ծըլվըում էյին

Ու խոստում եյին կարծես միասին
 Յերկնքի-յերկրի դադարների մասին,
 Այնպեղ բնութեան ձայները բոլոր
 Միացած եյին: Այն հանդիսավոր
 Փառաբանութեան յերգի ժամանակ
 Մարդու դու ձայնը չէր լսվում մենակ:
 Ինչ վոր այն ժամին զգում եյի յես,
 Անհետացել են մտքերս այն բոլոր,
 Բայց կուղեհայի պատմել նրանց քեզ,
 Վոր դոնե մաքով ապրեմ նորից նոր:
 Այն առաջնորդ կամարն յերկնքի
 Այնքան եր հստակ, վոր հըրեշտակի
 Ճախրը սուր աչքը տեսնել կարող եր.
 Այնքան թափանցիկ ու այնքան խոր եր,
 Այնքան եր լեցուն ջինջ կապուտակով,
 Վոր յես նըրա մեջ հայացքով, հոգով
 Սուղվեցի, կորա, մինչև իր շողով.
 Իմ ցնորքները կեսորը ցըրվեց,
 Ու ինձ ծարավը տանջել սկսեց:

XII

«Այնժամ բռնելով ձկուն թփերից,
 Դեպի հեղեղատն անդունդի յեզրից,
 Մի սալից մի սար վորքան ուժըս կար
 Սկըսա իջնել: Յերբեմըն մի քար
 Վտանդելա տակից պոկվելով հանկարծ,
 Գլորվում է ցած:
 Թռչում եր ներքև գլորդ հանելով,
 Յետևից տկոս, փոշի անելով
 Ու կուլ եր գնում ջրի ալիքին:

Յես կախված եյի — անդունդն իմ տակին:
 Բայց ջահելութունն ուժով ե լինում,
 Մահվան յերկյուղը ինձ չէր վախեցնում:
 Հենց իջա տակը այն սեպ-սեպ ծայռի,
 Յերեսիս փրչեց լեռնային ջրբի
 Զով թարմությունը, և խնույն ազահ
 Նըրա սառնորակ ալիքին ընկա:
 Հանկարծ մի շըշուկ, վոտնաձայն թեթև...
 Իսկույն թագչելով թըփերի յետև,
 Ամբողջ բռնված ակամա դողով,
 Յերկչոտ հայացքս վեր քաշած վախով
 Յես ականջ դընել սկսա ազահ.
 Յեվ մոտենալով հընչում եր ահա
 Մատաղ վըացուհու ձայնը պատանի,
 Այնպես բնական, այնպես կենդանի,
 Այնպես քաղցր, աղատ, վոր կարծես թե նա
 Միբիլի մարդկանց անվան հընչյուններ
 Միայն կանչելու սովորած լիներ:
 Այն մի հասարակ յերգ եր լեռնային,
 Խոր տպվեց սակայն իմ մտքի միջին,
 Յեվ իմ ականջին — հենց մուծն ընկնում է —
 Մի անտես, անհայտ վողի յերգում ե:

XIII

«Սափորն ուղիղ բռնած ուսին
 Նեղ շավիղով վըրացուհին
 Զուրն եր իմ... Յերբեմնակի
 Բարե... յերբեմն վըրացուհի
 Մի՞տ... յերբեմն վըրացուհի
 Այնպես անհայտ... աղած,
 Ու ՄԱՐՇԱՆԿԱՆ
 ՄԱՐՇԱՆԿԱՆ

Շղարշի ծալքերն լետե ձրգած,
 Թեթևաքայլ գընում եր նա:
 Թեթ արևը, շոգն ամառվա
 Նրա դեմքն ու կուրծքն ավրելով
 Պատել եյին վոսկի սովերով:
 Տապ եր շնչում դեմքը բոլոր,
 Յեղ աչքերի մութն այնքան խոր,
 Աչքան սիրո գաղտնիքով լի,
 Վոր մտքերը փոթորկալի
 Շրվոթվեցին: Հիշում եմ խոր,
 Կրժի ձայնը, ջուրը լերբ վոր
 Մեջն եր թափում մեղմաքրքիջ,
 Ու սոսափունն... ուրիշ վոչինչ:
 Յերբ վոր ուշքի յեկա կըրկին,
 Ու յետ քաշվեց սրտիս արինն,
 Արդեն շատ եր նա հեռացած,
 Ու գնում եր թեթե, կամաց.
 Շիտակ իրեն բեռն տակին,
 Վորպես դաշտի շրջեղ բարդին...
 Միքիչ հեռու, սառը միգում,
 Վորպես ընկեր, ժայռի գըրկում
 Բուսել եյին լերկու տընակ.
 Հարթ կըտուրի վրայից մեկի
 Ծուխըն լեղում եր կապուտակ:
 Յես տեսնում եմ այժմ ել, ասես,
 Ինչպես նըրա դուռը բացվեց
 Ու կամացուկ փակվեց դարձյալ...
 — Դու, յես գիտեմ, չես հասկանալ
 Իմ տխրությունն, իմ վիշտն անհաս.
 Յեղ կը ցավեմ թե հասկանաս.

Թող հիշատակն այն վարկենի
 Ինձ հետ, իմ մեջ մընա — մեռնի:

XIV

«Հոգնած գիշերվա նեղություններից
 Ընկա սովերում: Շուտով սփռվիչ
 Գունը աչքերըս փակեց ակամա
 Յեղ յես մյուս անգամ յերագում տեսա
 Ձրքնաղ պատկերը այն վըրացուհու,
 Յեղ մի անսովոր, դուրեկան թախիծ
 Անուշիկ ճմլեց իմ սիրտը նորից:
 Ծիգ ելի անում, վոր մի շունչ քաշեմ,
 Հանկարծ արթնացա: Արդեն յերկնքում
 Փայլում եր լուսինն, ու մենակ մի ամպ
 Սողում եր նրա յետևից թագուն,
 Բաց արած իրեն գիրկն ագահությամբ.
 Կարծես թե իրեն վորսը լիներ են:
 Լուռ եր ու խավար աշխարհ համորեն.
 Գազաթները միայն ձյունոտ սարերի,
 Ինչպես արծաթյա ծուլեր ահռելի,
 Պըսպղում եյին առաջիս — հեռվում,
 Հեղեղատը խուլ ճողփում ափերում:
 Ծանոթ խրճիթում մերթ պայծառ վառվում
 Ու մերթ հանգչում եր աղոտ մի կրակ:
 Այնպես ե հանգչում գիշեր ժամանակ
 Պայծառ աստղիկը յերկնքում փայլող:
 Յես ուզում եյի... բայց չեյի կարող
 Յես այնտեղ մտնել: Յես այն ժամանակ
 Հոգումս ունեյի լոկ մի նպատակ —
 Հասնել հայրենիք, ու համբերեցի

Քաղցրի, ծարավի, վորքան կարացի:
 Յեւ ահա անձայն ու յերկշուս ընկա
 Յեւ ուղիղ ճամփա:
 Բայց շատ չըքաշեց, անտառի խորքում
 Սարերը դարձյալ աչքիցըս ընկան,
 Ու ըսկսեցի կորցընել ճամփան:

XV

«Անդուսպ կատաղած լերբեմըն իզուր
 Պոկ ելի տալիս յես հուսակըտուր
 Իրար խըճըմված բաղեղ ու մացառ.
 Շուրջըս անտառ եր, անեղբր անտառ,
 Հետդհետե խոր, խիտ ու ահռելի.
 Յեւ բաղմուծիունով սև սև աչքերի
 Գիշերվա մութը հետևում եր ինձ
 Ամեն մի թրփի, ճյուղի արանքից:
 Գըլուխս սկսավ արդեն պըտըտել.
 Ծառեր բարձրացա, ուղեցի դիտել,
 Բայց մինչև անգամ յերկնի լեզերքում
 Նույն ժանիքավոր անտառն եր ձգվում:
 Այնժամ հուսահատ վայր ընկա կըրկին,
 Հեկեկում եյի լալիս դառնազին
 Ու հողի խոնավ կուրծքն ելի կըծում.
 Արտասուենքներըս վայր ելին հոսում
 Նըրա լերեսին տաք ցողի նըման...
 Բայց հոժար չեյի մարդոց ոգնության.
 Խորթ եյին ընդմիշտ ինձ համար մարդիկ:
 Յեւ յեթի հանկարծ կարճատև մի ճիչ
 Ինձ դավաճաներ, դիտցիր, ծերունի,
 Լեզուս արձատից պետք ե պոկելի:

XVI

«Մանուկ ժամանակ, քո միտն ե դալիս,
 Յես չըգիտեյի յերբեք արտասվել,
 Բայց այնտեղ չեյի ամաչում լալիս:
 Ո՛վ եր տեսնելու, — մըթին ծմակը,
 Մին ել յերկնքում սահող լուսնյակը:
 Լուսավորված նըրա լուսով,
 Ծածկված մամռով ու ալաղով,
 Խիտ ծըմակով շրջափակված
 Բացատն եր իմ առջև ընկած:
 Հանկարծ այնտեղ անցավ մի ստվեր,
 Ու հըրեղեն յերկու կայծեր
 Պըսպղացին... ապա թե այն
 Մութ թավուտից ինչպիսի դաղան
 Մի վոստյունով թռավ, պառկեց,
 Ավաղի հետ խաղալ սկսեց:
 Այն անապատի մշտական տերը —
 Հուժկու հովազն եր: Հում-հում վոսկորը
 Կըծոտում եր նա, ուրախ մըրմռում,
 Յերբեմն արյունոտ հայացքը հառում
 Ու փաղաքշաբար պոչը շարժելով՝
 Նայում լրացած լուսնյակի վրան,
 Ու փայլում եր մազն արծաթի նման:
 Ըստասում եյի յես մի ճյուղ բռնած
 Կովի վայրկենին. ու սիրտս հանկարծ
 Բորբոքվեց արյան, կովի ծաբավով...
 Հն, բոլորովին այլ ճանապարհով,
 Այլ շավիղով եր ինձ բախտը տանում,
 Բայց համոզված եմ, վոր մեր աշխարքում
 Յես ել կըլինելի քաջերի շարքում:

XVII

«Ըսպասում ելի: Արդեն գիշերվա
Մըթնում թշնամու հոտն առել եր նա,
Ու մոնչյունը յերկւոր, սըրտահեծ,
Վորպես հառաչանք հանկարծ տարածվեց...
Ավաղը թաթով կատաղած փորեց,
Ծառս յեղավ, հետո փորըսող արեց,
Ու մի ցատկերով սակավ եր մընում
Իսկուզն ինձ մահի բաժին եր անում:
Բայց հանդիպեց իմ հարվածին:
Ծանրը ճյուղը ինչպես կացին
Ճեղքեց նորա ճակատը լալն...
Նա հառաչեց մարդու նման
Ու շուռ յեկավ: Սակալն նորից,
Թեև նըրա խոր վերքերից
Հոսում եր հորդ արյունն ալնքան —
Վառվեց կռիվը որհասական:

XVIII

«Ընկավ կրծքիս, բայց շտապով
Նըրա կոկորդն յես կոխեցի,
Յերեք անգամ պըտըտեցի
Միակ զեհքըս... նա հառաչեց,
Իրեն բոլոր ուժն հավաքեց,
Ու մենք, ինչպես ոձեր, կըպած,
Ընկերներից ամուր գըրկված
Գըլորվեցինք, ու խավարում
Գեանի վրա ելինք կըռվում:
Այն վայրկենին յես ել ելի

Ինչպես հովաղ չար, կատաղի:
Յես վառվում ելի, ժնդժնդում իր պես:
Յես ինքս ել ծնված լինելի կարծես
Հովազների ու գալլերի միջին,
Թարմ անտառների հովանու տակին:
Մարդկալին բարբառն, աջնպես եր թվում,
Մոռացել ելի, և հենց իմ կրծքում
Այն սարսափելի կռիւնչն եր ծնվել,
Կարծես թե լեզուս ծնընդից ի վեր
Ուրիշ ձայների անսովոր լիներ...
Բայց իմ թշնամին սկսավ թուլանալ,
Դես դեն լերերալ ու ծանր հեալ:
Վերջին անգամ հուպ տվավ ինձ,
Կանգնած աչքերն ապառնալից
Փալկտեցին, ապա հանգան
Փակված քընով հավերժական:
Բայց հաղթանակող թշնամու առջև
Հըպարտ հանդիպեց նա իր որհասին,
Ինչպես վայել և կռվում հերոսին...

XIX

«Իմ կրծքի վրա տեսնում ես դեռ նոր
Նըրա ճանկերի հետքերը խոր խոր:
Չեն առողջացել նրանք տակավին,
Դեռ չեն ծածկըվել, բայց հողի տակին
Նորից կըբացվեն ու կը թարմանան,
Ու կառողջացնի մահը հավիտյան...
Մոռացել ելի յես ալնժամ նրանց,
Ու իմ մնացած ուժը հավաքած
Գնում ելի միշտ թավուս անտառում...

Սակայն բաղդիս հետ դուր ելի կովում —
Նա ծաղրում եր ինձ ու արհամարհում:

XX

«Դուրս քեզ կրկին բերանն անառի:
Որը բացվեցավ, տըժգուհն աստղերի
Բուլը չըփացավ ներս ջողերում:
Ըսկսավ ծըխալ առւլը հեռվում
Ու մութ անտառը շրջել արթնացած:
Ներքն հովիտում հողմի հետ հանկարծ
Մի ժըխոր անցավ... վրա նստեցի:
Բաց նա հողմի հետ լռեց վերստին:
Իմ չորս կողմերը քեզ աչքըս ածի:
Կարծես այն տեղերն ինձ ծանոթ ելին:
Սարսափելի վեր այս միտքն ինձ համար,
Յեւ չեյի ուզում հավատալ լերկար,
Թե կրկին բանաս եմ քեզ վերադարձել,
Թե այնքան որեր դուր եմ մտածել,
Փաշտալեզ կաղտնի միտքը նվիրական,
Տառապել, տանջվել, համբերել այնքան,
Ու բոլորն ինչո՞ւ. — վոր այս հասակում,
Դեռ նոր բաց արած աչքըս աշխարհում,
Թավ անտառներում շունչ ու կյանք առած,
Ազատ աշխարհի, կյանքի սովորած,
Ինձ հետ միասին տանեմ գերեզման
Այրող կարոտը սուրը հայրենիքիս,
Խիստ նախատինքը խաբված հույսերիս
Յեւ ամոթանքը ձեր կարեկցության...
Սակայն տակավին կասկածներով լի
Կարծում ելի թե՛ յերազում ելի,

Յերը հանկարծակի խաղաղ ուլի մեջ
Ջանգի դողանջը հեռվից տարածվեց:
Այստեղ ինձ համար բոլորը պարզվեց...
Ո՛հ, ճանաչեցի իսկուհն քեզ ներսն,
Շատ ե փախցրել նա իմ մանկական
Կարոտ աչքերից վառ լերազներս —
Թանգ տեսիլքները, — հարազատներս,
Աղատությունը վալրի դաշտերի,
Յեւ նժուգները թեթև, կատաղի,
Յեւ կռիվները ժայռերի միջին,
Ուր հաղթում ելի մենակ ամենքին...
Անլաց, ուժասպառ լըսում ելի քեզ:
Սրտիս միջիցն եր դուրս գալի, ասես:
Կարծես թե մեկը անընդհատ զարկով
Ջարկում եր կրծքիս ծանր լերկաթով:
Յեւ քեզ անորոշ այնժամ հասկացա,
Թե այսուհետև դեպի հայրենիք
Յերբեք ինձ համար ել ճամփա չը կա:

XXI

«Հն, արժանի քեզ վիճակիս, հայրիկ:
Հըզոր նժուգը ոտսը դաշտերում
Իր վատ հեծվորին վալր ե գլորում,
Հեռու աշխարհից դեպի հայրենիք
Դտնում ե ուղիղ ու կրճատ ուղի...
Ի՞նչ եմ ներս մոտ: — Զուր ե սիրտս լի
Այսքան թախիծ, տե՛նչ ու փափազ:
Այս ջերմ ե լուկ թուլ ու դատարկ,
Ցնորքի մի խաղ, խեղճի խանգարում:
Ինձ վրա բանալ իրեն կընիքը

Թողել եւ արդեն... Այսպես եւ լինում
Անլույս խավարում բուսած ծաղիկը. —
Քարերի միջին դալուկ ու մենակ,
Թերթիկները փակ, լերկար ժամանակ
Մընաց արևի շողերին զըվարթ:
Որեր անցկացան, ու բարի մի մարդ
Կարեկցութունից հանելով նըրան
Փոխեց մի պարտեզ, վարդին հարևան:
Ամենայն կողմից փարթամ ու շքեղ
Կյանքի քաղցրութուն շնչում եր ափսոսող...
Բայց լճից դուրս չեկավ. հենց որը բացվեց,
Ու արշալուսի ցուքը տարածվեց —
Նըրա վառվռուն շողերն ալրեցին
Քավարչտին բանտում սովորած ծաղիկին...

XXII

«Ինձ ևս այնպես, ինչպես և նըրան
Այրում եր տապը անողորմ որվան:
Իզուր եյի չես ծածկել աշխատում
Հոգնած գըլուխս չորացած խոտում.
Փուշ պսակի պես նրա տերևը
Խճըմվում եր իմ ճակտիս վերևը,
Յերկիրն յերեսիս կըրակ եր շնչում,
Ու պըսպղալով կայծերը ոգում
Պտըտվում ելին: Յեղնում եր շողին
Սպիտակ ժայռերից: Աստծո աշխարհին
Կաշկանդել եր խուլ, գերեզմանական
Ծանրը մըրափը հուսահատության:
Գեթ լորամարդին ճովողեր, խոսեր,
Կամ թե ճըպուռի ճըռռոցը լսվեր,

Կամ թե մանկական թոթոջն առվակի...
Հենց ոձն եր մենակ, վոր աշնան մարգի
Չորացած խոտը դեռ դեն շարժելով,
Դեղնավուն մեջքով փալկտին տալով՝
Փխրուն ավազը ակոսում, սողում,
Ջգուշ սողում եր, քնքշալով խաղում,
Յեռակի վոլըում, ող շինում ագին
Ու մին ել, հանկարծ, կարծես թե շանթած
Իրեն նետում եր, թռչում սըընթաց,
Թաղչում հեռավոր թըփերի տակին...

XXIII

«Ու վողջ յերկնքում մեղմ եր ու պալծառ:
Մըշուշի միջից հեռվում յերկու սար
Սևին ելին տալիս: Մեկի չետևից
Մեր մենաստանը ժանիքները ցից
Իրեն պարըսպով յերևում եր ինձ:
Կուրն ու Արագվան ներքև, հովիտում
Իրենց արծաթյա յերիզով պատում
Թարմ կըղզիների ըստորոտները,
Ու լըվանալով շրշուն թըփերը,
Սուր հոսում ելին ընկած իրարու...
Նըրանք ինձանից շատ եյին հեռու:
Ասի վեր կենամ — սակայն առաջիս
Ամեն բան արագ պտույտ եր գալիս.
Ասի թե կանչեմ — լեզուս ցամաքած
Առանց հնչյուն եր, անշարժ, կարկամած...
Մեռնում եյի չես: Տանջում եր մահվան
Չառանցանքը ինձ: Այնպես եր թվում,
Թե խոր գետի թաց հատակում

Պառկած ելի — ու իմ բոլոր
Շուրջը մոռլլ խորհրդավոր:
Յեմ, հագեցնելով ծարավս անհագուրդ,
Զըրի հոսանքը, սառցի նըման ցուրտ,
Խոխոջ հանելով կուրծքըս եր մտնում...
Յես միայն քնելուց ելի վախենում —
Այնքան դյուրեկան, այնքան եր քաղցր...
Իսկ իմ վերեւ, ինձանից բարձր,
Խըռովում ելին ալիքն ալիքին,
Արեւ նրանց բյուրեղի միջից
Լուսնից ել անուշ նշողում եր ինձ...
Ու խաչտաճամուկ պարը ձկների
Մերթ մերթ խաղում եր աչն լուսի տակին:
Յեմ հիշում եմ չես նրանցից մեկին.
Նա, ուրիշներից անուշ ավելի,
Փաղաքում եր ինձ մտերիմ սիրով
Մեջքը ծածկելովս վոսկյա թեփերով,
Խաչտում եր գլխիս վերեւ, խլրտում,
Ու խորն եր աչքան, քնքույշ ու տրտում
Հայացքը նըրա կանաչ աչքերի...
Ու չես անկշտում հիացած ելի:
Արծաթահնչուն նըրա ձայնիլը
Ինձ զարմանալի բաներ եր պատմում,
Նա մեկ լուծում եր, մեկ նորից չերդում:
Նա ասում եր.

— Իմ պատանի,

Այստեղ ինձ հետ կաց միասին.
Սառն ու հանդիստ միշտ կըլինի
Ազատ կյանքը ջըրալին:

«Իմ քույրերին լես կըկանչեմ,
Մենք, միասին պար բրոնած,
Կը խնդացնենք մոռլլ դեմքըդ
Ու քո հոգին վաստակած:

Ինի, մահինդ անա փափուկ
Ու վերմակըդ թափանցիկ...
Կանցնին տարիք, կանցնեն դարեր
Յերազնեղում գեղեցիկ:

«Ո՛ր, պատանի, սիրում եմ քեզ,
Ահա իմ վողջ գաղտնիքը,
Միրում — ջըրի ալիքի պես,
Սիրում — ինչպես իմ կյանքը...»

«Ու լերկար, չերկար, լես լուծում ելի.
Ու կարծես հնչուն ալիքը ջըրի
Խառնում եր իրեն մըմունջը խորին
Են վոսկեթեփուկ ձըկան բառերին:
Այստեղ ինձ կորցրի: Աչքերըս մթնեց.
Ջառանցանքն հատավ ու տեղի տվեց
Տկարությանը վաստակած մարմնիս...»

XXIV

«Այսպես դտան ինձ ու վերցրին...
Մնացածն արդեն հայտնի յե քեզ:
Յես վերջացրի: Այժմ կուգես
Մի հավատար, այդ չեմ հարցնում,
Մի բան ե միայն ինձ տխրեցնում,

Վոր իմ դիակն այստեղ — հեռու,
 Իմ մայր հողում չի փըթելու,
 Ու ցավերիս վեպըը տըրտում
 Չեն պատմելու խուլ խրճիթում,
 Վոր մեկն ուշքով լսի ու լա
 Իմ տխրալի անվան վըրա:

XXV

«Մնաս բարյավ, հայր... քո ձեռքը տուր ինձ.
 Տեսնում ես, իմը ինչպես ալըվում ե...
 Այս բոցն, իմանաս, մանուկ որերից
 Իմ կրծքի տակին ծածկված մընում ե.
 Բայց հիմա արդեն ել սնունդ չըկա,
 Ու իբեն բանտը վողջ լափել ե նա:
 Վերադառնում ե Նրա մոտ կրկին,
 Վոր որինավոր կարգով ամենքին
 Տալիս ե տանջանք ու հանգստութուն...
 Բայց ի՞նչ եմ անում. թեկուզ դրախտում,
 Ամպերից վերե — են սուրբ աշխարքում
 Իմ հոգին իրեն հանգիստ ունենար...
 Ա՛խ, միայն մի քանի վալրկենի համար,
 Մոռյալ, վիթխարի են ժայռերի մեջ,
 Ուր անց եմ կացրել որերս մանկության,
 Կըտայի չես վողջ — դրախտ, հավիտյան...»

XXVI

Յերբ վոր, ծերունի, մեռնելու լինեմ,
 Ու գիտեմ — չերկար չըպիտի ապրեմ —
 Պատվեր տուր ախժամ դու ինձ տանելու
 Մեր կանաչ այգին, այնտեղ, ուր յերկու

Շերմակ հակակի թփեր են ծաղկում...
 Խոտն ենքան խիտ ե նրանց արանքում,
 Ու անուշաբույր թարմ ողբ աչնպես,
 Այնպես թափանցիկ, այնպես վոսկեղող
 Տերեւ արևի տակին խաղացող...
 Դու հըրամալի ինձ աչնտեղ տանեն:
 Պայծառ ցերեկի փալլով վոսկեղեն
 Վերջին անգամը կարբենամ դեթ չես:
 Կովկասն այնտեղից կերևա նուշնպես
 Կարելի չե հով դեփյուռնների հետ
 Ուղարկի նա ինձ վերջին հըրաժեշտ
 Են բարձունքներից հզոր, աննըված...
 Ու իմ ականջին, որհասից առաջ
 Կըհնչի դարձյալ հարազատ մի ձեն:
 Ու կըմտածեմ, թե ընկերըս ե են,
 Կամ թե չեղբայրըս վրաս կորացած:
 Ձգույշ ձեռքերով դեմքիցս կամաց
 Մահվան սառնամած քրտինքն ե սըրում
 Ու մեր տան մասին կիսաձայն լերգում...
 Ու յես այս մըտքով խաղաղ կըհանգչեմ,
 Ել չեմ դանգատվի վոչ վոքի ընդդեմ...»

1896

Հ. ԼՈՆԴՅՈՆԻ

ՀԱՅԱՎԱԹԻ ՅԵՐԳԸ

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Յեթի հարցներ, վերահղից են
 Ես լեզունդներն ու զրույցներն
 Անտառների անուշ բույրով,
 Հովիտների շաղ ու մուժով,
 Վիզվանների վոլոր ծախով,
 Մեծ գետերի սահանքներով,
 Նրանց անվերջ վորտուռով
 Ու վայրենի արձագանքով,
 Ինչպես ամպրոպ սարերի մեջ.
 Յես ձեզ կասեմ, ձեզ կը պատմեմ:

Անտառներից, հովիտներից,
 Նորդանդիայի մեծ լճերից,
 Ոչիբուայի խոր աշխարհից,
 Դալիանների վայրի լեռներից,
 Ճահիճներից, ճախիններից,
 Ու շուհ-շուհ-դան՝ արագիլը
 Կեր և փնտրում ճրվուռներում,
 Կրկնում եմ յես ես զրույցներն
 Անուշ լեռքիչ ու լեռաժիշտ
 Նավադանի պարզ լեռներով:

Յեթի հարցներ, մեր և գրաւի
 Ես յերգերը Նավադան,

Եսքան վայրի ու քրմահաճ.
 Յես ձեզ կասեմ, ձեզ կը պատմեմ:
 — Թուշունների բլրերի մեջ,
 Զըրշունների խոռոչներում,
 Բիզունների արտաներում,
 Արծիփերի բնավայրում:

Ճահիճներում, ճախիններում,
 Մեղամաղձիկ թափառելով,
 Յերգում ելին նրա համար
 Մանգը՝ բաղը, սաղը՝ վավան,
 Յեվ շուհ-շուհ-դան՝ արագիլը,
 Յեվ կըտցարը՝ չիթովիչը,
 Վայրի հավը՝ մուշկոդադան:

Յեթի դարձյալ հարցմունք անեք,
 Ռ՝վ և հապա Նավադան,
 Պատմի դու մեզ նրա մասին.
 Զեր հարցմունքին ես խոսքերով
 Կըտամ խելույն յես պատասխան:
 — Թավադենթի պերճ հովիտում,
 Ճոխ մարգերի լըռության մեջ,
 Արծաթափալ ջրերի մոտ
 Ապրում եր վաղ Նավադահան:
 Հընդիկ դյուղի շուրջը բոլոր
 Փրովում ելին հանդեր, արտեր,
 Ու կանգնած եր հին ծըմալը,
 Հին ծըմալը սոճիների,
 Ամրան՝ կանաչ, սոսափելով,
 Զմրան՝ փալլուն ճերմակ ձյունով,
 Լիքը լեռով, հառաչանքով:

Հովիտն ի վար հոսում ելին
 Են ջրերը արծաթափայլ,
 Գարնանը՝ խիտ լեղեգնուտով,
 Ամրանն՝ յերկար բարդու շարքով,
 Աշնանը՝ դորշ մեգի տակին,
 Ջրմրան՝ սպիտակ ափերի մեջ:
 Ու ապրում եր յերգիչն ենտեղ,
 Թավազենթի պերճ հովիտում,
 Ճոխ մարդերի լուծթյան մեջ:

Ենտեղ յերգեց նա ես յերգը,
 Անուշ յերգը Հայավաթի,
 Թե ինչպես նա ծնվեց, ապրեց,
 Ու ինչպես եր ճգնում, տանջվում,
 Քարոզում եր ու համոզում,
 Վոր յերջանիկ դարձնի մարդին,
 Վոր բարձրացնի ժողովրդին:

Ով սիրում ե բընությունը
 Ու մարգերում լուսն արևի,
 Միրում ստվերն անտառների,
 Միրում հովը տերեւներում,
 Յեւ անձրևը, և փոթորիկ,
 Յեւ սահանքը մեծ գետերի,
 Յեւ կայծակը սարերի մեջ,
 Թավուտներում սոճիների,
 Նա կը լսի ես զըրուցը,
 Չքնաղ յերգը Հայավաթի:
 Ով սիրում ե ժողովրդի
 Լեզունդներն ու բալլադները,
 Վորոնք, ինչպես հեռու ձայներ,

Կանչում են, վոր ահանջ դնենք,
 Ու խոսում են պարզ, մանկաբար,
 Վոր հաղիվ ե մարդ վորոշում,
 Յերգ ե արդյոք թե պատմություն,
 Ահանջ կանի նա հաճուցով
 Ես հնդկական հին զրուցին,
 Ողաղ յերգին Հայավաթի:

Նա, ում սիրտը թարմ ե ու պարզ,
 Հավատում ե Աստծուն, բնության,
 Հավատում ե, վոր հավիտյան
 Մարդկային ե սիրտը մարդու.
 Վոր վայրենի լանջի տակ ել
 Մի անմեկին կյանքի համար
 Կան բաղձանքներ ու ձգտումներ.
 Վոր խավարում խարխափելիս,
 Թույլ ձեռքերը անոգնական,
 Հանդիպելով Աստծո աջին,
 Կյանք են առնում ու զորանում.
 Նա կը կարգա ես զըրուցը,
 Ես պարզ յերգը Հայավաթի:

Ով յերբեմն իր շըրջակա
 Լուռ հանդերում թափառելիս
 Մի մոռացված շիրմի առջև
 Կանգ ե առնում, միտք ե անում
 Նրա կիսեղծ դրրի վրա,
 Վոր գրված ե պարզ, անարվեստ,
 Մակայն վորի ամեն խոսքը
 Լիքն ե կյանքի, հանդերձալի
 Անվերջ հույսով ու թախիծով:

Նա կը կանգնի ու կը կարգա
 Խոր հնուժլան արձանագիր
 Ես հին յերգը Հայավաթի:

ԽԱՂԱՂՈՒԹՅԱՆ ԶԻՔՈՒԽԸ

I

Ու մեծ դաշտի լեռանց վըրա,
 Կարմիր ժաշուի բարձունքներին,
 Նա, հզորը, կյանքի տերը՝
 Գիտչի-Մանիտոն իջնելով,
 Կանգնեց շիտակ և ազգերին
 Ու ցեղերին կանչեց ի մի:
 Նրա վոտքի տեղից բըղխեց,
 Հոսեց մի գետ անդունդն ի վար,
 Առավոտյան շողերի մեջ
 Շողշողալով ու ծոր տալով
 Են իշկուղա — աստղի նման:
 Ու խոնարհեց Վոգլին յերկրի,
 Աջով մարգում նրա համար
 Գծեց վոլոր մի ճանապարհ,
 — Գնա, ասավ, ես ընթացքով:

Ազա պոկեց իրեն ձեռքով
 Քարահանքից մի կտոր քար,
 Շինեց կարմիր չիբիի գլուխ
 Ու զարդարեց նկարներով:
 Գետի ափից յեղեգն առավ
 Իր մութ կանաչ տերեւներով
 Ու կոթ շինեց չիբիի համար,
 Լըցրեց ուռու չոր կեղևով,

Կարմիր ուռու չոր կեղևով:
 Շընչեց մոտիկ մեծ անտառին,
 Ու ճյուղերը տվավ իրար,
 Կըրակ հանեց, վառեց չիբուխ,
 Ու կանգնելով են սարերին
 Գիտչի-Մանիտոն՝ հըզորը
 Ծըխեց իրեն գալլումետը,
 Իբրեւ նշան վողջ ազգերին:

Ու ծուխն յելավ կամաց կամաց
 Առավոտյան խաղաղ ոգում,
 Առաջ ինչպես մըթին մի գիծ,
 Հետո կապույտ, խիտ գուրջի,
 Ապա ճերմակ ամպի նրման,
 Բարձրանալով, բարձրանալով,
 Մինչև հասավ վեր յերկընքին,
 Մինչև ցըրվեց վեր լերկընքում
 Ու փաթաթեց շուրջն ամեն բան:
 Թավազենթի դաշտավայրից,
 Վառմինգի հովիտներից,
 Տուսկալուզի ծրմակներից,
 Հեռու, հեռու Ժեռ սարերից,
 Նորդլանդիայի լըճափերից
 Ազգերն ամեն նըկատեցին,
 Տեսան հեռվում բարձրանում և
 Խաղաղության չիբիի ծուխը:

Ու ազգերի մարգարեներն
 Ասին՝ տեսե՛ք, են Պուկվանան
 Խաղաղության չիբիի ծուխն և,
 Վոր թեքվում և ուռնու պես,
 Հ. Թումանյան—2

Շարժվում կանչող ձեռքի նման:
Մեծ, հեռավոր են նըշանով
Գիտչի-Մանիտոն՝ հըզորը,
Կոչ ե անում մարտիկներին
Վողջ աղգերի ու ցեղերի:

Գետերն ի վեր հովիտներով
Յեկան, լեկան, հավաքվեցին
Մարտիկները վողջ աղգերի.
Դեղավարներն ու մոհոկները,
Չոտկոսներն ու կամանչները,
Շոշոններն ու սեվոտները,
Ոմոհոններն ու պոնները,
Մանդաններն ու դակոտները,
Հուերոներն ու ոջիբվները:
Շամբա չեղան վողջ միասին
Խաղաղության չիբիի ծըխի՝
Գալլումետի ծըխի վըրա
Դեպի սարերն են մեծ դաշտի,
Մեծ քարհանքի փայռը կարմիր:

Ու զինքերով, զըրահներով,
Նախշուն, ինչպես աջնան տերև,
Ինչպես լեղկինք առավոտյան,
Ենտեղ, դաշտում, նրանք կանգնած
Նայում են խեթ իրար վրա,
Աչքերի մեջ ապեղություն,
Սըրտերի մեջ դարևոր քեն,
Արջան ծարավ պապենական:

Գիտչի-Մանիտոն՝ հըզորը,
Արարիչը մարդկան ազգի,
Նալեց նրանց կարեկցաբար:
Իր հայրական սիրով նալեց
Նրանց կըռվին ու պալքարին,
Ինչպես իրեն անխելք ու խակ
Մանուկների կըռվի վըրա:

Ու տարածեց իր աջ ձեռքը
Մեղմի նրանց բընույթը կոշա,
Մեղմի տապը, ծարաֆն անհագ
Իրեն, աջի հովանու տակ:
Խոսեց խրոխտ ու վեհ ձայնով,
Են ջըրերի աղմուկի պես,
Վոր թնդում են խոր անդընդում,
Խըրատելով, նախատելով
Եսպես խոսեց աղգերի հետ:

— Ո՛վ իմ վորդիք, իմ հեգ վորդիք,
Ականջ դրեք իմաստության,
Ականջ դրեք խրատներին
Ձեր արարիչ, ձեր ստեղծող
Հըզոր Վոգու շըրթունքներից:
Տըվի լես ձեզ ամեն բարիք.
Յերկիր տըվի՝ վորսի համար,
Գետեր տըվի՝ ձուկ բըռնելու,
Տըվի ձեզ արջ, տըվի բիզոն,
Տըվի չեղնիկ ու չեղջերու,
Տըվի ըսկուռ, տըվի ջըրշուն
Ու ճահիճներ լի հավքերով:

Ինչո՞ւ գոհ չեք դուք տակավին,
Ինչո՞ւ չեք դուք վերսում իրար:

Հոգնել եմ չես ձեր վեճերից,
Ձեր արյունոտ կըռիֆներից,
Հոգնել եմ ձեր՝ սպանության
Ու վըրեժի աղոթքներից:
Ձեր ուշիկն ամբողջ սիրո մեջ է,
Ձեր կորուստը՝ կըռիֆների.
Արդ ապրեցեք այսուհետև
Խաղաղ, սիրով, չեղբոր նման:

— Յես կուղարկեմ մի մարդարե,
Փրկիչ համայն ձեր ազգերի:
Նա կաշխատի, կապրի ձեզ հետ,
Կառաջնորդի, կը քարոզի:
Յեթե լրսեք ներա խոսքին,
Կը բաղմանաք, կերջանկանաք,
Իսկ թե թողնեք անուշադիր,
Կը նըվազեք ու կը կորչեք:

— Մըտեք այժմ ես գետի մեջ
Ու լըվացեք ձեր դեմքերից
Կըռվի վալրի նըկարները
Ու արյունը ձեր մատների:
Թաղեք հողում ձեր զենքերը,
Առեք կարմիր քարը հանքից
Ու շինեցեք կարմիր քարից
Խաղաղության չիբրի գլուխ.
Յեղեգն առեք չեղեգնուտից,

Ջարդարեցեք փետուրներով,
Ու ծըխեցեք ի միասին
Խաղաղության չիբուխները,
Ու ապրեցեք այսուհետև
Խաղաղ, սիրով, չեղբոր նման:

Ու ձըգեցին մարտիկները
Շապիկները այծեմենի,
Ջըրահաները ռազմական.
Մըտան գետը արագահոս,
Ու լըվացին չերեսներից
Կռվի վալրի զարդերն ամեն:
Տիրոջ վոտքի տեղից հոսում,
Ջուրը վերից դալիս էր ջինջ,
Իսկ նրանցից ներքև պղտոր,
Գնում էր մութն, ապականված,
Արյունախառն ու կարմրագույն:

Ու դուրս չեկան մարտիկները
Գետից հստակ ու մաքրված,
Ու թաղեցին գետի ափին
Իրենց զենքերը ռազմական.
Գիտչի-Մանիտոն՝ հըզորը,
Արարիչը ու Մեծ Վոգին
Այն ժամանակ սիրով ժպտաց
Մնոգնական զավակներին:

Ու մարտիկներն ամենքը լուռ
Առան քարը մեծ քարհանքից,
Յեվ հըղկեցին ու շինեցին

Զիբուխները խաղաղության,
 Յեղեգն առան դետի ափից,
 Չարդարեցին փետուրներով,
 Ապա դարձավ ամեն մեկը
 Իրեն տունը, հալընիքը,
 Մինչդեռ Վոդին, կյանքի տերը,
 Վերանալով ամպերի մեջ,
 Սուզվեց, լերկնի բաց դռներում,
 Խաղաղության չիբիսի ծըխի՝
 Պուկվանալի ամպով պատած,
 Անհետացավ նրանց աչքից:

1907

ՄՈՒՐՈՍՅԻ ԻԼԻԱՆ ԿՌՎՈՒՄ Ե ՎԼԱԴԻՄԻՐ ԻՇԽԱՆԻ ՇԵՏ

(ՌՈՒՍԱՅ ԵՄԼԻՆԱ-ՆԵՐՈՅ)

ԸՍՏ ԱՎԵՆԱՐԻՈՒՄԻ

Գընում ե ծերուկն արձակ դաշտերով,
 Գընում ե ծերուկն լերկար ժամանակ:
 Մաշվել են հագի շորերը նախշուն,
 Հատել ե արդեն իր գանձը վոսկի,
 Ու Իլիան ինքնին խոսում ե եսպես.
 — «Յեղել եմ հիմի ամբողջ Լիովայում,
 Յեղել եմ հիմի վոդջ որդաներում,
 Մենակ Կիևում չեմ լեղել վաղուց:
 Կիև գընամ մի, գընամ մի տեսնեմ
 Ինչ ե կատարվում ենտեղ — Կիևում:»
 Հասնում ե Իլիան Կիև քաղաքը մայր.
 Քեֆ-խնջուլք ունի իշխան Վլադիմիրը.
 Սեղան են բազմած հըզոր հըսկաներ
 Ու պալադատներ մինչև լերեսուն:
 Մըտնում ե ծերուկն ապարանքը ներս,
 Կանգնում ե, կենում սրահի շեմքին,
 Խաչ քաշում դեմքին, ինչպես որենքն ե,
 Վոդջուչն ե տալիս ընդունված կարգով
 Արև իշխանին ու տիկնոջն ել ջուկ:
 — «Ապրած կենաս, տեր, իշխան Վլադիմիր,
 Հաց ու ջուր կը տամ լեկվոր քաջերին:
 Քեզ ուղիղ սրտով լեկել եմ ծառա.
 Չեմ վախում դաշտում հաղար թաթարից:

Ձեմ վախում, թեկուզ մյուս հազարն ել գա,
 Ձեմ փախչիլ, թող գա լեբրորդ հազարն ել,
 Ու ոգնության ել հարկավոր չեն ինձ
 Յերեսուն ազոաֆն իրենց ճուտերով:»
 Ով եր — չիմացավ իշխանը հյուերին:
 — «Ուակից ես, հով քաջ, ի՞նչ ազգ ու տակից.
 Քեզ ի՞նչ անունով կանչենք, մեծարենք,
 Կամ ի՞նչ հայրական կոչումով հարգենք:»
 — Նիկիտան եմ յես Չառլեշանին:
 — «Ո՛վ, դու Նիկիտա Չառլեշանին,
 Յեկ, նըստի, մեզ հետ հաց անուշ արա,
 Մի տեղ կա դատարկ ենտեղ, ներքևում,
 Սեղանի ծերին, բաղմոցի վերջին.
 Բըռնած են ուրիշ տեղերը բոլոր:»
 Ու, կըռներն ընկած, մարդիկն իշխանի
 Տարան իրալին ծերը ներքևի.
 Նըստեցրին ենտեղ՝ ներքևի ծերին:
 Ու եսպես խոսեց իրան ներքևից.
 — Ու դու Վլադիմիր, մայր Կիևի տեր,
 Վայել չի ուժին, վոչ աստիճանին
 Տեղն ու պատիվը, վոր տալիս ես դու.
 Ինքըդ նըստում ես ազոաֆների հետ,
 Ինձ տեղ ես տալի ճուտերի կողքի՞ն:
 Ասավ, կամեցավ տեղը դըրըստի —
 Չարդոտեց շուրջը կաղնի բաղմոցներ,
 Վոլորեց բիրերն ամբողջ լերկաթի,
 Սեղմեց հյուերերին անկուռնը վերին:
 Դուր չեկավ ես բանն Արև իշխանին.
 Տեղիցը առուզգ լեւավ նա վոտի,
 Մըթնեց, աշուենքվա գիշերի նըման,

Մըռնչաց, ինչպես կատաղի գազան:
 — Ի՛նչպես, Նիկիտա Չառլեշանին,
 Խառնես տեղերը դու իմ սահմանած,
 Ծըռես բիրերը համալն յերկաթի...
 Մեն մի հըսկայի արանքումը լես
 Բիրեր եմ զարկել ամուր յերկաթի,
 Վոր խընջուլքներին, վորքան ել խըմեն,
 Վորքան ել հարբեն, չը դիպչեն իրար:
 Հե՛յ դուք, մեծագոր ըռուս հըսկաներ,
 Լավմծ ե վոր ձեզ, եղ հըսկաներիդ
 Ազոաֆներ կանչի մինը ու ճուտեր:
 Դուրս լեկեք ձեզնից լեբեք լավերըդ,
 Դուրս չալըրտեցեք — սըահից փողոց:
 Դուրս լեկան ընտիր լեբեք հըսկաներ,
 Սկսան Նիկիտին քաշել, քաշըըշել,
 Սկսան Նիկիտին հըրել, հըմըշտկել.
 Կանգնած ե Նիկիտն ու ժաժ չի գալի,
 Չի շարժվում նուլն իսկ գըլխարկը գըլխին:
 — Թե կուզես, իշխան, դու գվարճանաս,
 Թող գան սըրանց հետ լեբեք հըսկա լել:
 Դուրս լեկան ուրիշ լեբեք հըսկա լել,
 Սկսան Նիկիտին քաշել, քաշըըշել,
 Սկսան Նիկիտին հըրել, հըմըշտկել.
 Կանգնած ե Նիկիտն ու ժաժ չի գալի,
 Չի շարժվում նուլն իսկ գըլխարկը գըլխին:
 — Թե կուզես, իշխան, դու գվարճանաս,
 Թող դուրս գան գոնե լեբեք հըսկա լել:
 Դուրս լեկան լեբրորդ լեբեք հըսկան ել,
 Բան չը կարացին անեն Նիկիտին:
 Ու եսպես խոսեց Նիկիտը ալնժամ.

— Իշխան Վլադիմիր, մայր Կիևի տեր,
Ախորժակ ունիս անշուշտ խընդալու.
Համեցեք, հիմի մըտիկ արա ինձ
Ու ախորժակըդ կանցնի խընդալու:
Ու Նիկիտը ինքը սկսավ խընդալ,
Հսկըսավ սեղմել, զարկել, տըրորել
Ուժեղ ու հզոր են հըսկաներին:
Սողում են սրահում հըսկաներն ամեն,
Չի կարում կանգնի վոչ մինը վոտի:
Դուրս յեկավ Նիկիտն ապա սրահից,
Դըռները զարկեց՝ շրջանալն ընկավ,
Դարպասը զարկեց՝ սյուները թըռան,
Ջարդ-փշուր յեղան ճաղերը քաշած:
Իշխանը մըտավ յետևը փնչի,
Սամուր մուշտակը քաշեց իր գլխին.
— Վայ, կամաց, տղեք, ժաժ հըգաք տեղից,
Չը լըսի Նիկիտ Ջառլեշանին,
Թե չե յետ կը գա ջարդ-փշուր կանի,
Վոչ մեծ կը թողնի, վոչ փոքըր մեզնից,
Ժառանգ չի թողնիլ ինձ՝ Վլադիմիրիս...»
Դուրս յեկավ Իլիան դարպասն ընդարձակ
Ու լարեց ճայթուն իր աղեղը զիւ,
Սուր, մըխած նետը դըրավ աղեղում,
Եսպես ինքնիրեն խոսեց նետի հետ.
— «Սըլացիր, իմ նետ, տանիքը վոսկի,
Վեր բեր վոսկեղոժ գըմբեթները ցած»
Ընկան վոսկեղոժ գըմբեթները ցած,
Ու կանչեց Իլիան կոկորդովը մին.
— «Հեյ, դուք կարակի մերկ ու տըկլորներ,
Հեյ, կամավորներ Արև իշխանի,

Վաղեցեք, յեկեք դարպասն իշխանի,
Առեք վոսկեղոժ գըմբեթները թահգ,
Կըրեցեք, տարեք կարակն արքունի,
Արաղ խըմեցեք ենտեղ կուշտ ու պինդ»
Վաղեցին, յեկան տըկլորներն ամեն,
Կամավորները Արև իշխանի,
Տարան, կըրեցին, գըմբեթներն վոսկի.
— «Ո՛վ դու մեր պաշտպան, մեր ծնող, մեր
հայր...»

Ու Իլիայի հետ յեկան, գընացին,
Խըմեցին բոլոր գըմբեթներն վոսկի,
Խըմեցին մինչև վերջինը միասին:
Ու յերկյուղ ընկավ սիրտները եստեղ.
Ի՞նչ կանի մեզ հետ իշխանը հիմի,
Ի՞նչ պատիժ կը տա, ով գիտի, հիմի,
Խըմեցինք նըրա գըմբեթները վողջ:
Ու Իլիան եսպես խոսեց նըրանց հետ.
— «Խըմեք, տըկլորներս, դուք մի վախենաք,
Յես եմ վաղվանից իշխան Կիևում,
Իսկ դուք ամենից մեծ պիտի լինիք»
Անցավ յերկյուղը, սկըսան խըմել,
Տերից սկըսան կյանք խընդրել քաջին,
Իսկ իշխանական խընջույքի վըրա
Գընաց համբավը Արև իշխանին.
— «Ո՛վ Արև իշխան, մայր Կիևի տեր,
Չես ասիլ՝ Նիկիտ Ջառլեշանին
Քու ես հարկերից, վոսկի հարկերից,
Չըգեց վոսկեղոժ գըմբեթները ցած,
Կանչեց կարակի վողջ տըկլորներին,
Խըմեց նըրանց հետ գըմբեթներն վոսկի»

Նըստած եր ետեղ խընջույքի միջին
Ջահիլ Դոբրինիա Նիկիտիչ հըսկան,
Եսպես ասավ նա Արև իշխանին.

— «Իշխան Վլադիմիր, մեր կարմիր Արև,
Նիկիտան չի նա Ջառլեշանին,
Այլ իմ խաչախաչերն — Իլիան Մուրոմից»

Ասավ իշխանը մտքի տուեն ընկավ,
Իր հետ անվանի ազատներն ամեն

Յեվ հըսկաները ուժեղ ու հըզոր,

Թե ինչպես անի — հաշտվի ծերի հետ:

— «Միտք արեք, տղեք, միտք արեք մի լավ,

Միտք արեք, տղեք, խորը միտք արեք,

Խելք խելքի տվեք մի հընար գըտեք,

Ո՞ւմ ղըրկենք արդյոք ծերի յետևից,

Վոր կանչի նըրան հարգինքի սեղան:

Յես ինքս գընամ — չեմ ուզում գընամ,

Ապրակսին ղըրկեմ — վաչել չի նըրան»

Ամենքը ետեղ մըտքի մեջ ընկան.

— «Ո՞ւմ ղըրկենք արդյոք ծերի յետևից...

Յեկ ղըրկենք գընա Ջահիլ Դոբրինիան,

Չե վոր Իլիայի խաչախաչերն ե նա.

Նըրան կը լըսի Իլիան՝ թե լըսի»

Սեղանը անցավ Վլադիմիր իշխանն,

Յեկավ ու կանգնեց Դոբրինիայի դեմ

Ու եսպես խոսեց Դոբրինիայի հետ:

— Արի, լեւ, կտրիճ, Ջահիլ Դոբրինիա,

Ծերուկ Մուրոմցու մոտ գընա մեզնից,

Յերկիրը պագիր, խոնարհ վողջուներ,

Խոնարհիր մինչև հատակն աղյուսի,

Խոնարհիր մինչև ես գետինը ցած

Ու եսպես ասա նըրան մեր կողմից.

— «Ուղարկել ե ինձ Վլադիմիր իշխանն
Ու մայր տիկինը՝ Ապրակսիան իր հետ,
Խընդրում են, վոր դաս ուրախ հարգինքի:
Նա չի ճանաչել քեզ, կըտրիճ քաջիդ,
Նըստեցրել ե ցած, ներքեի ծերին:

Խընդրում ե հիմի, լիստիրտ խընդրում,
Խընդրում լիստիրտ ու մեծ ցընծուժյամբ.
Խընդրում ե մոռնաս ինչ անց ե կացել»

Գընում ե ահա Ջահիլ Դոբրինիան,

Գընում ե ճամբով ու միտք ե անում.

— «Արդյոք վաղաժամ մահի՞ք չեմ գընում...

Բաց թե չը լըսեմ Արև իշխանին»

Փորձանք ե դալու անշուշտ նըրանից»

Ու գընում ե նա կաբակն արքունի,

Մըտնում ե ահա կաբակն արքունի.

Նըստած ե ետեղ ծերուկ Մուրոմցին,

Խըմում, քեֆ անում տըկլորների հետ:

Ու միտք ե անում Ջահիլ Դոբրինիան,

Վճր կողմից արդյոք նըրան մոտենա.

— Առջևից գընամ՝ դուր չը դամ գուցե.

Լավ ե թիկունքի կողմից մոտենամ:

Յեկավ, մոտեցավ թիկունքի կողմից,

Բըռնեց Իլիայի ուժեղ ուսերից

Ու եսպես մեղմով խոսեց նըրա հետ.

— «Ո՞վ իմ խաչախաչեր, իմ ախաբեացու,

Ո՞վ դու իմ ախաբեր, ծերուկ Մուրոմցի,

Քեզ պահի առժամ ձեռներդ ձերմակ,

Բըռնի ու ղըսալի սիրտըդ կըրակոտ.

Չե վոր բանքերին չեն կապում, կախում.

Մենք ել հո մեր մեջ ուխտ ունենք արած,
 Ուխտ ունենք արած մեծ ու ահալոր,
 Վոր փոքր ախպերը լըսի իր մեծին,
 Մեծն ել իր փոքրին ալանջ անի միշտ,
 Ու եսպես կանգնենք մեկ մեկի համար:
 Դեսպան ե ղըրկել քեզ մոտ ինձ ետոր
 Վըլադիմիր իշխանն իրեն տիկնոջ հետ,
 Քեզ, հըզոր քաջիդ նա չի ճանաչել,
 Նըստեցրել ե ցած, ներքեի ծերին:
 Խընդրում ե հիմի նա քեզ ցընծությամբ,
 Խընդրում լիսսիրտ մեծ խըրախճանի,
 Թողնես, ասում ե, ինչ անց ե կացել:
 Յետ ե շուռ գալիս իրեկոն եստեղ.
 — «Հէյ դու, Դորբինիա ջահել Նիկիտիչ,
 Քու բախտը բանեց՝ յետեից չեկար,
 Թե չե առջևից գայիր, Դորբինիա,
 Հոդ ու մոխիրըդ քամուն պիտ տայի:
 Հիմի, ախպերս, ձեռ չեմ տալի քեզ,
 Կարգն ու որենքը անցնել չի լինի:
 Յետ դարձի, ասա Արև իշխանին,
 Թող վոր ինձ համար, ինձ, քաջիս համար
 Արձակի սաստիկ, սաստիկ հըրաման
 Ամբողջ Կիևին, ես մայր քաղաքին
 Յեվ Չերնիգովին նույնպես սըրա հետ,
 Վոր արքունական կաբակները վողջ
 Բացվեն յերեք որ ու յերեք գիշեր,
 Ժողովուրդն ամեն գա արադ խըմի,
 Ով չի կամենալ վոր արադ խըմի,
 Թող նա գարեջուր խըմի հարեցնող,
 Ով վոր չի ուզիլ գարեջուր խըմի,

Թող նա մեղրաջուր խըմի քաղցրահամ,
 Վոր վողջ իմանան, Կիև ե մըտել
 Մուրոմցի ծերուկ իլիան իվանովիչ:
 Ինձ համար ել թող՝ ես քաջիս համար
 Սեղան բաց անի ճոխ մեծարանքի.
 Իսկ թե չի անիլ ինչ ասում եմ յես,
 Կիևում կիշխի մինչև լուս միայն:
 Ու արագ արագ վազեց Դորբինիան,
 Վազեց Վլադիմիր անուշ իշխանին,
 Պատմեց իլիսլի պատվերը նրան:
 Հենց լըսեց պատվերն իշխան Վլադիմիրը,
 Իսկույն, անհապաղ սաստիկ ու սաստիկ
 Դըրեց բովանդակ Կիև քաղաքին,
 Այլև Չերնիգով հանեց հըրաման,
 Թե վողջ յերեք որ ու յերեք գիշեր
 Բաց պետք ե լինի կաբակն արքունի,
 Գա, արադ խըմի ժողովուրդն ամեն,
 Խըմի, քեֆ անի անվարձ, անվըճար,
 Վոր վողջ իմանան Կիև ե մըտել
 Մուրոմցի ծերուկ իլիան իվանովիչ:
 Ու ինքը բացեց հարգինքի սեղան,
 Կանչեց, հավաքեց իշխան ու բոյար,
 Ըռուսաց բոլոր մեծ հըսկաներին,
 Այլև քաջարի կանանց դյուցազուն:
 Բայց մարդ չի գնում կաբակն արքունի,
 Ամենքն իշխանի պալատն են վազում,
 Վոչ կեր ու խումի, վոչ վոսկու համար,
 Վազում են տեսնեն անվեհեր քաջին,
 Տեսնեն Մուրոմցի են ծեր իլիային:
 Հավաքվում են վողջ դարպասն իշխանի

Մըտնում են կամաց ապարանքը ներս:
 Ու ծեր Մուրումցին դալիս է ահա,
 Գալիս՝ կարակի տըկլորների հետ,
 Գալիս է, մըտնում սըրահը պայծառ,
 Խաչ հանում դեմքին, ինչպես որենքն է,
 Վողջուկն է տալիս ընդունված կարգով,
 Յերկըրպագում է չորս կողմը խոնարհ,
 Արև իշխանին ու տիկնոջն էլ ջոկ:
 Վերկացավ խակուկն իշխանը առույգ,
 Առավ Իլիայի ճերմակ ձեռներից,
 Համբուրեց նըրա շըրթունքը շաքար,
 Ապա թե եսպես խոսեց շողմքոր:
 — «Ո՛վ դու ծերունի, Իլիա Մուրումցի,
 Յած լեղավ թեպետ քու տեղն ամենից
 Այժմ ամենից վերև կը լինի:
 Հեյ, դուք ծառաներ իմ հավատարիմ,
 Տարեք ծերունուն բարձրը ամենից:»
 Բայց նա չը նըստեց ամենից վերև,
 Գընաց ու նըստեց մեջ տեղն ամենի,
 Հետը նստեցրեց մերկ տըկլորներին
 Ու եսպես դարձավ Արև իշխանին:
 — «Ո՛վ դու Վլադիմիր, մալը Կիևի տեր,
 Լավ ես իմացել՝ ում զըրկես ինձ մոտ.
 Չըլներ Դորրինիան՝ իմ ախպերացուն,
 Չեյի լըսելու եստեղ վոչվոքի,
 Ու մըտքումս արդեն դըրել էյի լես,
 Լարել ես ճախթուն իմ աղեղը զիւ,
 Արձակել դեպի սըրահը շքեղ,
 Սպանել է քեզ, իշխան Վլադիմիր,
 Յեվ քու տիկնոջը՝ քու Ապրակսիային:

Բայց ես անդամը Աստված քեզ ների
 Քու եղ հանցանքը, եղ հանցանքը մեծ:»
 Եստեղ անուշներ բերին հյուրերին,
 Քաղցըր մեղրաշուր խըմիչքներ բերին,
 Բերին ամենին դըրին մի մի թաս
 Ու եսպես խոսեց Իլիան իշխանին:
 — Ա՛յ դու Վլադիմիր, մալը Կիևի տեր,
 Մըրանձիլ ես դու պատվում հյուրերիս,
 Մըրանձիլ ես դու հարգանք ցույց տալի.
 Ես տըկլորներին միայն մի մի թափ...
 Դուր չեկավ ես խոսքն Արև իշխանին,
 Եսպես ծերունուն տըվավ պատասխան:
 — Ամենքի համար խոր նըկուղներում
 Արաղ ունեմ լես ինչքան կամենան.
 Մարդը մի տակառ քառսուն չափանոց:
 Թե հերիք չանի՝ ինչ վոր կա եստեղ,
 Թող իջնեն իրենք նկուղներն իմ խոր:
 — «Ա՛յ դու Վլադիմիր, իշխան Կիևի,
 Եղպե՛ս են պատվում քեզ մոտ հյուրերին,
 Եղպե՛ս են քեզ մոտ հարգում քաջերին,
 Վոր իրենք գըտնեն ուտեստ ու խըմիչք...
 Տեսնում եմ տանտերն լես եմ լինելու:»
 Ասավ ծերունին ու վոտքի լեղավ,
 Ել հարցմունք չարավ նըկուղի ճամբեն,
 Ել նըկուղների բանալիք չուզեց.
 Թափ իջավ դեպի նըկուղները խոր,
 Դըռները արավ վողջ կըրընկահան,
 Պոկեց կողպեքներն առանց բանալի,
 Ներս մըտավ ինքը նկուղներն են խոր:
 Առած մի տակառն ես մի կըռնատակ

Ու մյուս տակաւոր մեկել կըռնատակ,
 Յերրորդը վոտով գըլորում ե դուրս.
 Ու դուրս գըլորեց դարպասն իշխանի,
 Գոռաց ու կանչեց կոկորդովը մին.
 — «Հէյ դուք կարակի մերկ ու տըկլորներ,
 Դուրս չեկեք հստեղ — դարպասն իշխանի,
 Յեկեք ամենքիդ արաղ խըմեցնեմ:»
 Ու իջավ կըրկին նըկուղները ցած:
 Ջը տարավ իշխանն ու թուռդ չեղավ խիստ,
 Վորոտաց ուժգին իր հընչուն ձենով.
 — «Հէյ հավատարիմ դուք իմ ծառաներ,
 Շո՛ւտ, յեկեք, հասե՛ք արագ ու արագ.
 Արագ ու արագ, ճեպով, հապճեպով,
 Վեր դըրեք քաջին խորունկ նըկուղում,
 Շուրջը քաշեցեք չերկաթի ցանցով,
 Կաղնի կոճղերով կապեցեք չորս դին,
 Թաղեցեք դեղին ավազի տակին,
 Սովամահ արեք խորունկ նըկուղում:»
 Վաղեցին, հասան ծառաներն արագ,
 Արագ ու արագ, ճեպով, հապճեպով,
 Վեր դըրին ծերին խորունկ նըկուղում,
 Շուրջը քաշեցին չերկաթի ցանցով,
 Կաղնի կոճղերով կապեցին չորս դին,
 Թաղեցին դեղին ավազի տակին:
 Ու ցավ դառավ ես մյուս հըսկաներին,
 Վեր կացան կիսատ քեֆի սեղանից,
 Յելան, դուրս չեկան դարպասն ընդարձակ,
 Իրենց ամենի ձիանքը հեծան,
 Դեռ դեն ցըրվեցին ես արձակ դաշտում,
 Են լեն ու ազատ տարածութեան մեջ.

— «Ել չենք մընալ մենք հստեղ — Կիւում,
 Ել չենք ծառայիլ Արև իշխանին:»
 Ու ել Վլադիմիր իշխանի մոտին
 Հըսկա չը մընաց Կիւ ես որից:

1908

Ս Վ Յ Ա Տ Ա Գ Ո Ր Ը^{*)}

(ОПЫТЫ БЫЛИНА-ВЕРЫ)

Են սեպ սարերում, են սուրբ սարերում
Նըստած եր հըսկան — Սվյատագորը մեծ,
Չեր գալիս ուսաց հողը սըրբազան,
Չեր կարում տանի գետինը նրան:
Ուղեց մի անգամ սիրտը հըսկալի
Ժուռ գա մի ազատ լաչնարձակ դաշտում:
Թամբեց նըթուլգը ի՞ք հըսկալական,
Ժեռուտ կողմերով չելավ ճանապարհ:
Ճըխաց լանջի տակ սիրտը ալրական,
Նաղս առավ ուժը չերակներին մեջ,
Ու դուրս ե հորդում ասես խաղալով:
Նեղվում ե սակայն հըսկան են ուժից,
Նեղվում ե ինչպես մի ծանըր բեռից,
Ուրիշն ել չըկա, վոր հետը չափվի:
Ու ձգում ե վեր մըկունդն իր պողպատ,
Ամպերից վերև — աչքից կորցընում,
Բըռնում ե կըրկին ճերմակ ձեռներով:
Ու խոսում ե նա ինքնիրեն հասկես:
— Յեթե գըտնելի չես ուժը հողի —
Ող կամրացնելի չերկնի կամարից,
Ողից չերկաթի շըղթա կանելի,

*) Սվյատագորը ուսաց БЫЛИНА-ներում ավագ հսկաներից միսն
ե, են կոպիտ ուժն ե, վոր թափառական շըջանն ե ներկայացնում,
յսկ Միկուլա Սեյանինովիչը (շինական) են հսկա յերկրագործն
ե, վոր համարվում ե նստակյաց գեղջուկ աշխարհի նախահայրը:
Սրա յերևալով Սվյատագորը տեղի յե տալիս ու մեռնում:

Ցած կըքաշելի չերկինքը ներքև,
Յերկերն ել տեղից չես շուռ կըտալի,
Վողջ կը խառնելի — չերկինք ու չերկիր:
Եստեղ նկատեց, վոր դուրան դաշտում
Գընում ե հետի մի ալ աժդահա,
Ու են աժդահի ուսովը ձըգած
Կա ճամբորդական մի փոքրիկ խուրջին:
Յեթե քըշում ե նըթուլգն ամենի,
Բաց թողնում ձիու թափովը ամբողջ,
Գնում ե հեռու ճամբորդ աժդահան
Ու չի հասնում ձին իր հըսկալական:
Թե մեղմ ե քըշում ու դանդաղ քայլքով,
Իր տեղն ե հըսկան, չի շարժվում ասես:
Ու գուցե հասկես Սվյատագորը մեծ:
— Հե՛յ դու անցավոր, անծանոթ կըտրիճ,
Կանց, կանգնի տեղը մի առժամանակ:
Թե քըշում եմ չես նըթուլգս ամենի,
Բաց թողնում ձիու թափովը իր ամբողջ,
Գնում ես հեռու քո ճանապարհին
Ու չի հասնում ձին իմ հըսկալական:
Թե մեղմ եմ քըշում ու դանդաղ քայլքով,
Քո տեղն ես դու միշտ, չես շարժվում ասես:
Կանգնեց իր ճամբին անցվորն անծանոթ,
Վեր դըրավ գետնին ուժեղ ուսերից
Իր ճամբորդական խուրջինը փոքրիկ:
Ու մոտ քչեց ձին Սվյատագորը մեծ:
— Ասն մի տեսնեմ, դու քաջ տըղամարդ:
Ի՞նչ ե քո բեռը խուրջինիդ միջին:
Ու ճամբորդն հասկես տըվավ պատասխան:
— Ով դու փառապանծ հսկա դյուցազուն,

Փորձ փորձի մի առ իմ բեռը չընչին,
 Վեր առ, թե կարաս, հըզոր ուսերիդ
 Ու ենպես քըշի դաշտը լաջնարձակ:
 Պատասխան տվալ անցորդն անծանոթ,
 Ու ձիուց իջալ Սվլատագորը մեծ:
 Առաջ՝ մի մատով ուղեց վեր քաշի —
 Չը շարժվեց տեղից խուրջինն են փոքրիկ:
 Ապա մի ձեռքով բռնեց ափահի —
 Կըրկին չը շարժվեց խուրջինն իր տեղից,
 Ապա թե հասալ վողջ ուժոյն իր մեծ,
 Դեմ տըվալ ճերմակ կուրծքը հըսկալի
 Ուսի են չնչին, փոքրիկ խուրջինին.
 Բըռնեց անավոր ուժոյն իր ամբողջ —
 Մինչև ծընկները գընաց հողի մեջ,
 Արջունը կաթեց ճերմակ չերեսից,
 Իր տեղն է սակաջն խուրջինը կըրկին:
 Ու ենպես խոսեց հըսկան դարձացած.
 — Շատ եմ ման չեկել աշխարքումը չես —
 Եսպես հըրաշքի դեռ չեմ հանդիպել,
 Եսպես մի տեսիլք չեմ տեսել չերեք,
 Չեմ տեսել ես բեռն իմ ծնած որից:
 Ուժ ունիմ եսքան — ուժըս չի պատում.
 Ի՞նչ կա քո փոքրիկ խուրջինի միջին,
 Յեւ ի՞նչ ես ինքըդ, և կամ վճռտեղից,
 Պատասխան տուր ինձ, անծանոթ հըսկա:
 — Իմ փոքրիկ խուրջնում ուժն է մայր-հողի,
 Իսկ չես Միկաէլան Սելանինովիչ:
 Պատասխան տըվալ անծանոթ հըսկան:

ԹԵ ԻՆՉ ՈՒՂԱՐԿԵՑ ԹՈՒՐԲԻ ՍՈՒԼԹԱՆԸ ՄՈՍԿՎԱՅԻ
 ՑԱՐԻ ԸՆԾԱՆԵՐԻ ՓՈԽԱՐԵՆ

ՍԵՐԲԻԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԻՊԵՐԳ

(ՌՈՒՍԵՐԵՆԻՑ)

Քաղաքից քաղաք, աշխարհքից աշխարհք
 Թուղթ անցալ չեկալ Մոսկովու չերկրեն,
 Յեկալ ու չեկալ, հասալ Լատամբոր
 Ու դըրին թուղթը վոսկի կառեթում
 Ու բերին իրեն՝ թուղթի սուլթանին,
 Ու թըղթի հետ ել սուլթանի համար
 Շատ թանգ ընծաներ արքայի վաչե:
 Մի վոսկի սինի, մեջն վոսկի մեչիդ,
 Մեչիդի շուրջը պատ չեկած մի ոձ,
 Են ոձի գլխին դըրած անգին քար,
 Վոր գիշերն ենպես պարզ լուս եր տալիս՝
 Վոնց վոր ցերեկը լուսն արեգակի:
 Ու Իբրահիմին, սուլթանի վորդուն,
 Յերկու թանկագին թըրեր կալին սուր,
 Դաստակներն ամբողջ զուտ մաքուր վոսկուց.
 Ամենքի վրա մի-մի անգին քար:
 Սուլթանի կընոջն վոսկի որորոց,
 Գըլխավերեք քաշահալ բազեն:
 Վոր ես ընծաներն առալ աննըման
 Ընկալ Սուլթանը մըտքերի ծոփ.
 Ի՞նչ դըրկի արդյոք Մոսկովի ցարին
 Եսքան թանկագին ընծաների դեմ:
 Միտք արալ ու միտք, վոչինչ չգտալ:

Ով մոտը լեկավ ամենքի առջև
Պատմեց, պարծեցավ, թե ինչ ընծաներ
Հատացավ ինքը Մոսկովի ցարից,
Բացք վոչով ասել չի կարողանում
Թե ինչ ուղարկի դրեանց փոխարեն:
Ներս լեկավ անա Ղուշրեզի փաշեն,
Նրա առջևը պատմեց, պարծեցավ.
Փաշից լետն յեկան խոջան ու Ղադին:
Յերկիր պագեցին ու համբուրեցին
Ծունկն ու փեշերը իրեն սրբազան.
Նրանց առջևն ել պարծեցավ նուջնպես
Ապա թե եսպես խորհուրդ հարցըրեց.
— Ո՛վ իմ ծառաներ, խոջա ու Ղադի.
Յես ի՞նչ ուղարկեմ ցարին սրանց դեմ,
Վոր ցարը ինձնից մընա բավական:
Պատասխան տվին խոջան ու Ղադին.
— Տեր Սուլթան, ասին, քո ստրուկն ենք
մենք,

Մենք մըտածելու իրավունք չունենք.
Լավ կանես կանչես ծեր պատրիարքին,
Նա հեշտ կիմանա, հեշտ ել քեզ կասի
Թե ինչ ուղարկես Մոսկովի ցարին,
Վոր ցարը քեզնից մընա բավական:
Եսպես վոր ասին՝ լսեց սուլթանը,
Իրեն կավասին ուղարկեց իսկույն
Ու մոտը կանչեց ծեր պատրիարքին:
Ու, յերբ պատրիարքն լեկավ իրեն մոտ,
Ցուցք տվավ նրան ընծաներն ամեն,
Ու շատ պարծեցավ, ու եսպես ասավ.
— Ո՛վ դու իմ ծառա, ծերուկ պատրիարք,

Ձեռ կարող արդյոք սովորցնել դու ինձ
Թե ինչ պարգևներ ղրկեմ փոխարձ,
Վոր իմ ուղարկած թանգ պարգևներից
Գոհ մընա հըզոր ցարը Մոսկովի:
Ասավ ու ծերը կամացուկ խոսեց.
— Ո՛վ, իմ տեր Սուլթան, իմ կյանքի արև,
Քո իմաստության առջևն ի՞նչ եմ լես:
Բացք իմ կարճ խելքով, ինչքան վոր գիտեմ,
Քո մեծ տերության լի գանձաբանում
Դու բաներ ունես ցարին ղրկելիք,
Բաներ վոր իսկի հարկավոր չեն քեզ,
Իսկ նրան անչափ շատ են ցանկալի:
Նեմանիչ Սավվի*) զավազանն ունես,
Կոստանդին կայսեր**) վոսկի թագն ունես,
Վոսկեբերանի շուրջառը ունես,
Սերբիայի հերոս Լազար արքայի
Ռազմի խաչանիշ դըրոշակն ունես...
Քո ինչի՞ն են պետք ես բաները վորջ,
Իսկ ցարին, գիտեմ, շատ են ցանկալի...»
Շատ հավան կացավ Սուլթանն ես խոսքին
Ու պատվեր տրվավ ծեր պատրիարքին,
Վոր կազմի ընծան ցարին ղրկելիք
Ու դեսպաններին հանձնի Մոսկովի:
Ծերն, ինչպես գիտեր, ամենն հավաքեց
Ու դեսպաններին տալով՝ խրատեց.
— Գնացե՛ք, վորդիք, Տեր-Աստված ձեզ հետ,
Բացք, մտիկ արե՛ք՝ մեծ ճամփով չերթա՛ք,
Անտառով անցե՛ք, սարով դընացե՛ք...

*) Սերբիայի առաջին յակոպոպոսապետն է ու կազմակերպողը
**) Բյուզանդիայի վերջին կայսրը

Ուր վոր ե՛ շուտով մարդիկ կուղարկեն՝
 Ուրլեն ձեզնից եդ պարզեները,
 Վորոնցից բարձրը ու նըվիրական
 Մեդ համար վոչինչ չը կա աշխարհքում...
 Թող սըրա համար իմ գլուխը տան,
 Ու իմ մեղավոր մարմինը կորչի,
 Բայց հոգիս արդեն փրկված ե ընդմիշտ:»
 Ասավ՝ ճանապարհ դրեց ծերունին:
 Գոհ եր Սուլթանը, վոր գլուխ հանեց
 Եսքան հեշտությամբ ես գործը դժար,
 Ու կարծենում եր ամենքի առջև,
 Վոր եսքան եժան դուրս լեկավ տակից:
 Ահա գալիս ե Ղուշբեգի փաշեն:
 Սրան ել պատմեց, հետը պարծեցավ.
 — Հապա մի գըտիր, Ղուշբեգի փաշա,
 Ի՞նչ դըրկած լինեմ Մոսկովի ցարին. —
 Նեմանիչ Սալվի ցուպն եմ ուղարկել,
 Կոստանդին կայսեր թագն եմ ուղարկել,
 Վոսկերերանի շուրջառն եմ դըրկել,
 Սերբերայի հերոս Լազար արքայի
 Ռազմի խաչանիշ դրոշն եմ դըրկել:
 Իմ ինչի՞ն ելին են ամենը պետք.
 Իսկ ցարին շատ են պետք ու ցանկալի:»
 Ու հարցմունք արավ Ղուշբեգի փաշեն.
 — Եդ համ խորհըրդով դու եսպես արիր:»
 Սուլթանը ուղիղ պատասխան տվեց.
 — Ծեր պատրիարքի խորհըրդով արի:»
 Ու եսպես ասավ Ղուշբեգի փաշեն.
 — Տեր Սուլթան, ասավ, իմ պայծառ արև,
 Յեթե դու ցարին դըրկել ես եդոնք,

Վորոնցից վոր թանգ եդ մարդկանց համար
 Վոչ մի բան չըկա արար աշխարհքում,
 Շատ լավ կանելիը լեթե դրանց հետ
 Ղըրկած լինելիը ե քո քաղաքի —
 Մեծ Ըստամբուլի վոսկի բանալին:
 Մին ե, ավելի խալտառակ ձեով
 Հետո լես տալու Մոսկովի ցարին...
 Դրանց վրա յեր ֆուլմ հաստատուն
 Քո տերությունն ու քո զորությունը,
 Վոր տըվի տարան Մոսկովի ցարին:»
 Ես վոր իմացավ՝ նոր գլխի ընկավ,
 Ծափ զարկեց ապշած Սուլթանը ետեղ
 Ու պատվեր տվավ փաշին հապճեպով.
 — Ե՛լ Փաշա, ասավ, իմ հավատարիմ,
 Հավաքիր իսկույն իմ զորքն լենիչեր,
 Շոտ ղեսպաններին հասիը Մոսկովի,
 Խլիր նրանցից պարզեներն ամեն,
 Վորոնց վրա վոր կանգնած եր հաստատ
 Իմ տերությունն ու իմ զորությունը,
 Վոր տըվի տարան Մոսկովի ցարին:»
 Ու քաջ Ղուշբեգըն զորքը հավաքեց,
 Գնաց ու գընաց մեծ ճանապարհով,
 Վոր ղեսպաններին հասնի Մոսկովի,
 Ու վոչ մի ճամբում հետքները չըկա...
 Յետ դարձավ, յեկավ Սուլթանին ասավ,
 Թե վոչ մի ճամբում հետքները չըկա:
 Բըռնեց Սուլթանի ցասումը անողուսպ,
 Ահարկու ձենով գոռաց իր փաշին.
 — Հե՛լ փաշա, կանչեց, շուտ արա, փաշա,
 Գընա սպանիր ծեր պատրիարքին:»

Եսպես վոր կանչեց՝ դուրս վաղեց փաշին,
Դընաց ու բըռնեց ծեր պատրիարքին,
Պտըտեց թուրը, շողացրեց գըլխին.
Ծեր պատրիարքը մեղմորեն խոսեց.

— Ե՛կ փաշա, ասա՛վ, չես քաշիր ձեռըդ,
Մի՛ ներկիր հողը անմեղ արջունով,
Թե՛ չես կը կապվի ալը յերկընքի,
Յերաշտ կը լինի շուրջ յերեք տարի,
Զի տալ յերկիրը ել բար ու պտուղ:
Ու լըսեց փաշին ծերունու խոսքին՝
Տարա՛վ կանգնեցրեց ծովի յեզերքին:
Սուր թուրը նորից պտըտեց գըլխին,
Ու նորից խոսեց արդար ծերունին.

— Ե՛յ փաշա, ասա՛վ, քեզ քաշիր ձեռըդ,
Յեկ իմ արջունը մի՛ թափիր ծովը,
Թե՛ չես փոթորիկ կանի սոսկալի,
Ծովը կը հուզվի, կենի ալեկոծ,
Նավեր, նավակներ իր տակը կանի,
Շեներ, քաղաքներ կը ծածկի ջրով:
Բայց փաշին նրան ել ալանջ չարավ,
Զարկեց ու կտրեց գլուխը ճերմակ:
Ու եսպես մեռավ արդար ծերունին,
Ինքն արքայութուն գընաց յերկընքում,
Իսկ մեզ խնդութուն տվեց ես կյանքում:

1915

ՄԱՐԿՈՆ ՌԱՄԱԶԱՆԻՆ ԳԻՆԻ ՅԵ ԽՄՈՒՄ

(ՍԵՐՔԻԱԿԱՆ ԱՅԳ. ԺՈՂ. ԵՊՈՍԻՑ)

Սուլթան Սուլեյման հրաման հանեց,
Վոր իրեն յերկրում վոչ մի հպատակ
Ռամազան որը գինի չխմի,
Կանաչ դոլամա չհագնի վերից,
Կողքիցը պողպատ թուր չըկախ անի,
Շուրջապարի չերթա աղջիկների հետ:
Թուրը կախ արավ Մարկոն իր կողքից,
Կանաչ դոլամա հագավ վերից,
Ռամազան որը գինի չե խմում,
Կանչում, հավաքում անցվոր ու խոջա,
Խմում ե, թասը նրանց ե տալիս:
Գալիս են թուրքերն իրենց Սուլթանին.
— Սուլթան, մեր տերն ես, մեր ծնողն ես դու.
Զի՞ վոր դու ինքդ հրամանք արիր,
Վոր մեր ես տոնին, ես ծանր պահքին
Վոչով բերանը գինի չտանի,
Վոչով դոլամա չհագնի կանաչ,
Վոչով կողքիցը թուր չըկախ անի,
Շուրջապարի չերթա աղջիկների հետ:
Մարկոն աղջկանց հետ շուրջապարի կերթա,
Մարկոն կողքիցը թուր ե կախ արել,
Մարկոն հագել ե կանաչ դոլամա,
Ռամազան որը գինի չե խմում:
Գլուխը քաբը՝ թե մենակ խմեր,
Անցվոր ու խոջա կիտում ե գլխին,

Համ ինքն ե խմում, համ նրանց տալիս:
 Սուլթան Սուլեյման ես լսեց թե չե՝
 Յերկու սուրհանդակ ղրկեց Մարկոյին:
 — Գնացե՛ք, ասավ իմ արագ տղերք,
 Գնացե՛ք շուտով Մարկոյին ասե՛ք՝
 Թե՛ կանչում ե քեզ Սուլթանն անհապաղ:
 Գնացին արագ Սուլթանի մարդիկ
 Շիտակ Մարկոյի վրանը մտան:
 Խմում ե Մարկոն գավաթն առաջին,
 Մեջը կըլինի տասներկու ոխա:
 — Լսի՛ր, ասացին, քաջագուն Մարկո,
 Սուլթանը ղրկեց մեզ քո լետեից,
 Վեր կաց տեղիցդ, գնանք Սուլթանին:
 Սաստիկ բարկացավ Մարկոն ես խոսքից,
 Վեր կալավ ծանր գավաթն առաջի:
 Ու՛ առ հա կըտաս՝ սրանց գլխներին:
 Գլուխ ու գավաթ ջարդ ու փուրդ չեղան,
 Արջուն ու գինի խառնըվեց իրար:
 Ապա թե գնաց Մարկոն Սուլթանին.
 Գնաց աջ կողմը նստեց ծունկ ծնկի,
 Մամուր գլխարկը քաշեց աչքերին,
 Իր ծանր գուրզը դրեց առաջին,
 Սուր թուրն ել ուսին բռնած պատրաստի:
 Ու եսպես խոսեց Սուլթանը թուրքի:
 — Իմ հոգևորդի, քաջագուն Մարկո,
 Դու հո լավ գիտես՝ կարգ եմ դրել չես,
 Վոր մեր մեծ պահքին, Ռամազան ուր՝
 Վոչով բերանը գավաթ չտանի,
 Վոչով դոլամա չհագնի կանաչ,
 Շուրջապարի չերթա աղջիկների հետ:

Իմ ծառաները ինձ մոտ են գալիս՝
 Վատ խաբարներ են բերում քեզանից:
 Դու պար ես գալիս, իբրև, շուրջապարի,
 Պողպատի թուր ես կապել քո մեջքին,
 Կանաչ դոլամա հագել վերևից,
 Ռամազան ուր գինի չես խմում,
 Անցվոր ու խոջա կանչում՝ խմեցնում:
 Ի՞նչ ես գլխարկդ քաշել աչքերիդ,
 Ինչո՞ւ չես բերել քո գուրզը քեզ հետ,
 Ինչո՞ւ չես թուրդ բռնել պատրաստի:
 Պատասխան տվեց Մարկոն Սուլթանին.
 — Ո՛վ իմ հոգեհայր, Սուլթան Սուլեյման,
 Իմ հավատն եսպես ինձ թուլլ ե տալիս,
 Յես ել խմում եմ ձեր պահքի ուր:
 Մենակ խմելը անվայել ե ինձ,
 Յերբ ուրիշները մտիկ են անում,
 Յես ել կանչում եմ անցվոր ու խոջա,
 Վոր մտիկ չանեն, նրանք ել խմեն:
 Կանաչ դոլամա ենդուր են հագնում,
 Վոր ջահել մարդ եմ ու սաղում ե ինձ:
 Կողքիցս յեթե թուր եմ կախ արել,
 Իմն ե, իմ փողով չես ինքս եմ առել:
 Աղջիկների հետ թե պար եմ գալիս,
 Ենդուր, վոր ազատ մարդ եմ ամուրի,
 Ինչպես վոր ինքդ չեղել ես մի ուր:
 Գլխարկս ենդուր եմ քաշել աչքերիս,
 Վոր չեմ դիմանում, ճակատս երվում ե
 Յերբ վոր խոսում եմ Սուլթան հորս դեմ:
 Իմ գուրզն ել հետըս ենդուր եմ բերել,
 Վախում եմ հանկարծ կռիվ պատահի:

Յեւ՛ յեթե կռիւ պատահի հանկարծ՝
 Վա՛յ նրան, ով մոտ կըլնի Մարկոյին:»
 Չորս կողմը նայեց Սուլթանը եստեղ,
 Տեսնի թե, ով կա մոտիկ Մարկոյին:
 Տեսավ, վոր վոչով չկա վրանում
 Ու ինքն ե մենակ մոտիկ Մարկոյին:
 Ահից սկսեց քաշվել յետ ու յետ,
 Մարկոն ել առաջ՝ դեպի Սուլթանը,
 Տարավ ու սեղմեց վրանի պատին:
 Սուլթանը ձեռքը գրպանը կոխեց,
 Մի հարցուր դուկատ հանեց գրպանից,
 Հանեց, դեմ արավ ջահել Մարկոյին:
 — Ա՛ռ, ասավ, Մարկո, տար՝ գինի խմիր:»

1916 Բորժոմ

ՄԱՐԿՈՆ ՎԵՐՑՆՈՒՄ Ե ՊՍԱԿԻ ՀԱՐԿԸ

(ՍԵՐԲԻԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՊՈՍԻՑ)

Վաղ լուսաբացին վերկացավ Մարկոն,
 Զին հեծավ, Հափեց դաշտը Կոսովի:
 Գընաց, վոր հասավ Սերվանա գետին՝
 Դիմացը յեւով մի սիրուն աղջիկ:
 — Բարի որ, ասավ, Կոսովցի քուրբիկ:»
 Սիրուն աղջիկը խոր գլուխ տըվեց:
 — Բարին արեիր, անձանոթ կտրիճ:»
 Ու հսպես խոսեց Մարկոն քաջադուն:
 — Քուրբիկ, դու ջահել, եղբան գեղեցիկ,
 Հասակդ նոճի, ալտերըդ կարմիր,
 Ափսոս, վոր մենակ ծամդ ե խանդարում,
 Ինչո՞ւ յե, քուրբիկ, ծամդ ճերմակել,
 Բախտըդ, յերևի, թուել ե քեզնից:
 Դու լիճքդ ես արդյոք ցավի հանդիպել,
 Թե քո խեղճ մերը, թե հերըդ ծերուկ:»
 Կոսովի աղջիկն արտասուք թափեց,
 Արտասուք թափեց ու հսպես ասավ:
 — Չե, ախպերացու, անձանոթ կտրիճ,
 Յեա չեմ խորտակել իմ բախտն իմ ձեռքով:
 Փորձանքը ինքն ե յեկել իր վոտով:
 Ես իննը տարի կըլինի ուղիդ,
 Հեռվից արարը մեղ մոտ ե յեկել,
 Կապալով Կոսովը առել Սուլթանից:
 Դըրել ե յերկիրն ամբողջ հարկի տակ,
 Ուտում ե, խըմում դաշտը բովանդակ:
 Հ. Թումանյան—3

Մի ուրիշ հարկ ե գըրել մեղ վրա.
Ամեն հարսնացու, վոր մարդու գընա,
Պետք ե վըճարի յերեսուն վոսկի.
Ամեն փեսացու, վոր աղջիկ ուզի,
Յերեսուն վոսկի, չորսն ել ալեկի:
Ով եսքան վոսկի ուներ գըրպանում,
Ով եսքան վոսկի տըվեց արաբին՝
Ամենքը դարձան մարդու-վորդու տեր:
Յես վորք աղջիկ եմ. յեղբայրներ ունիմ,
Նըրանք ել աղքատ, ձեռքները պակաս,
Չեն կարող եսքան հարկ տան արաբին:
Սըրա համար չեմ գընում յես մարդու,
Չեմ կարում դառնամ տան ու տեղի տեր.
Ես ե իմ ցավը, անծանոթ ախպեր:
Բայց թե յերանի ես լիներ մենակ,
Աղջիկն իր տանը նըստեր անպըսակ,
Կամ աղջիկ չառներ տըղան նորահաս:
Ուրիշ մի ցավ կա, անարգ առավել,
Արաբը ուրիշ մի հարկ ե գըրել,
Նոր պըսակված հարսին ու փեսին
Գիշերը տանեն արաբի մեծին,
Ինքը նոր հարսին փայլի, փալփայլի,
Իրեն մարդիկը ջահել փեսային:
Ամեն տուն, ուր կան աղջիկ ու տղա,
Ղրկել են հերթով ամենքն արաբին:
Յեկել ե հերթը ինձ հասել հիմի,
Վոր սե արաբին գընամ յես ետոր,
Վոր նըրա կինը դառնամ յես ետոր:
Ու միտք եմ անում ինքըս իմ միջին.
Տեր Աստված, արդյոք լինչ անեմ հիմի.

Ծըմակը գընամ, թոկ գըցեմ, կախվեմ,
Թե գետը գընամ, ջուրն ընկնեմ, խեղդվեմ.
Ինչ վոր ել լինի՝ մեռնեմ վերջանամ,
Քան չար թշնամու տարփածու դառնամ:
— Գուրիկ ջան, ասավ Մարկոն դուցազուն,
Մի կըտրիր հուլադդ, համբերող յեղիր.
Վնչ ջըրում խեղդվիր, վոչ ծառից կախվիր,
Ու մի կորցընիր ինքըք քո հոգին.
Ցույց տուր ինձ մենակ՝ տեղը արաբի,
Ո՞ւր ե արաբը, վո՞րտեղ ե կենում.
Խոսելիք ունիմ ետոր նըրա հետ:
Պատասխան տըվեց կույսը Կոսովի.
— Ախպեր ջան, ասավ, անծանոթ կտրիճ,
Ինչո՞ւ յես հարցնում տեղը արաբի,
Արաբի տեղը դատարկ տեսնեմ յես:
Չըլնի՞ թե դու յիլ աղջիկ ես ուզել,
Գընում ես, վոր տաս հարկը պըսակիդ:
Չըլնի՞ թե քո մոր մինուճարն ես դու.
Յեթե արաբը տա քեզ ըսպանի՝
Խեղճ պառավ մերդդ լինչ պլտի անի:
Ու Մարկոն ձեռը գըրպանը տարավ,
Յերեսուն վոսկի հանեց գըրպանից,
Տըվեց Կոսովի տըխուր աղջկան:
— Ա՛ռ, քուրիկ, բըռնիր ես յերսուն վոսկին,
Դարձի՛ր յես գընա քո տունը ճերմակ,
Ետեղ ըսպասիր քո կարմիր բախտին.
Ցույց տուր ինձ մենակ տունը արաբի,
Կերթամ քո հարկն ել կըտամ յես նըրան:
— Արաբը, ախպեր, տուն ու բակ չունի:
Նախը դաշտն ի վար, դատարկ ու դուրան.

Մի տեղ ե մենակ դըրող ծածանում,
 Են սև արարի դըրողն ե մետաքս,
 Ենտեղ ե նըրա վըրանը դարկած,
 Վըրանի շուրջը կանաչ ցանկապատ,
 Ամբողջ ցըցահան շարած գըլուխներ,
 Մեր կըտրիճների գըլուխներն անբախտ:
 Բառսուն պահապան ունի արաբը,
 Հըսկում ե անքուն գիշեր ու ցերեկ:
 Հենց վոր վերջացավ խոսքը աղջըկա,
 Շուռ տըվեց Մարկոն գըլուխն իր ձիու,
 Բըջեց Կոսովի արձակ դաշտն ի վար:
 Տաքացրեց, լըցրեց իր հուր Շարացին:
 Վոտների տակից կըրակ ե թըռչում.
 Պընչերից բոց ե չեղնում կապուտակ:
 Գընում ե Մարկոն սիրտը լեփ-լեցուն,
 Իր աչտերն ի վար արցունք ե հոսում,
 Արցունքի տակից հսպես ե խոսում.
 — Հեյ, դու լաջնարձակ սուրբ դաշտ Կոսովի,
 Ես ի՛նչ ես տեսնում, ի՛նչ տեղ հասար դու
 Մեր թագից հետո, մեր փառքից հետո.
 Արաբն չեկել ե՝ չոքել մեզ վըրա:
 Ձեմ կարող տանել ես ցաֆն չես դաժան,
 Ձեմ կարող տանել անարգանքն ես սև,
 Ես տուրքն անորեն, ես հարկն անպատիվ,
 Վոր աղջիկ-տըղա պըղծվեն սերբերի:
 Բուլբեր, ձեր վոխը ետոր յես կառնեմ,
 Ձեր վոխը կառնեմ, կամ թե կը մեռնեմ:
 Ու քչեց շիտակ վըրանի վըրա:
 Պահնորդ արաբներ հեռվից աչքեցին
 Ու հսպես ասին արաբի մեծին:

— Մեր տեր, ասացին, մեր իշխան արաբ,
 Կապուտ նժույզը հեծած ամհնի,
 Կոսովի դաշտով կըրակի նըման,
 Մի արմանք զարմանք կտրիճ ե գալի:
 Կըրակ ե թըռչում նըժույզի վոտքից,
 Պընչերից ծուխ ե չեղնում կապուտակ:
 Մեզ վըրա չե սա քըշում շիփ-շիտակ:
 Արաբի մեծը պատասխան տվեց.
 — Հեյ, ասավ, տըղերք, իմ քառսուն քաջեր,
 Ո՛վ կարա իր ձին քըշի մեզ վըրա:
 Նոր նըշան դըրած մի ջահել ե դա,
 Իրեն հարսանքի հարկն ե գալիս տա:
 Ափսոսն ե գալիս չերեսուն վոսկին,
 Երվում ե իր մեջ ու քըշում ե ձին:
 Դուրս չեկեք դրա առաջը շուտով
 Գըլուխ վեր բերեք հարգանքով, պատվով,
 Ոգնեցեք, ձիուց իջեցրեք իրեն,
 Ձին ու զենքերը առեք իր ձեռքից,
 Ու իրեն բերեք վըրանը — ինձ մոտ:
 Յես դըրա վոսկին չպիտի առնեմ,
 Դըրա գլուխը պետք ե չես առնեմ,
 Ու խաղուն կապուտ նըժույզը տակի:
 Ասավ ու խըմբով ծառաներն չեղան,
 Վոր ձեռքիցն առնեն ձին ջահել հյուրի,
 Բաց հենց մոտեցան, տեսան Մարկոյին,
 Ել սիրտ չի արին առաջը գընան,
 Փախան, վըրանը մըտան վերըստին,
 Թագ կացան չետեն արաբ իշխանի,
 Իրենց թըրերը ծածկեցին փեշով:
 Ներս մտավ Մարկոն բակը արաբի,

Յած իջալ ձիուց վըրանի շեմքում:

— Գընա, իմ Շարաց, քեֆ քաշիր, ասալ,
Գեֆ քաշիր եստեղ, բակումն արարի,
Բացց, տես, դըռնիցը մոտիկ մասն արի,
Գուցե թե շուտով հարկավոր լինիս:»

Ու մըտալ Մարկոն վըրանն արարի:

Սիրուն սերբուհին առաջին կանգնած:

Արաբը նըստել գինի չե խըմում:

Ներս մըտալ Մարկոն ու բարե տըվեց:

— Բարի որ, տանտեր, բարի աջողում:»

Արաբը սիրով բարեք առալ:

— Աստծու բարին քեզ, անծանոթ կտրիճ:

Նըստիր, մի բաժակ դատարկիր մեզ հետ,

Հետո կը պատմես՝ ինչու չես չեկեր:»

Յետ դառալ Մարկոն պատասխան տըվեց:

— Գինի խմելու ժամանակ չունիմ,

Յեկածս ել արդեն բարի չե ինքնին:

Սըրանից բարի ել ինչ կը լինի:

Աղջիկ եմ ուզել, պըսակ եմ գընում,

Հարսանիքավորըս կանգնած ե ճամփին:

Յեկա՝ վըճարեմ տուրքը պըսակի,

Վըճարեմ ե՛ ինձ, ե՛ հարսիս համար,

Շուտ արա, վոր չես չընկընենք ճամփից:

Յես քանի՞ վոսկի պիտի վճարեմ:»

Ես խոսքի վըրա արաբը ասալ:

— Թե քանի վոսկի — դու ինքըզ գիտես:

Հարսը տալիս ե չերեսուն վոսկի,

Փեսան չերեսուն, չորս ել ավելի:

Բացց չես տեսնում եմ՝ կըտրիճ մարդ ես դու,

Հարկուր ել վոր տաս՝ ինչ կա քեզ համար:»

Ու Մարկոն ձեռը գըպանը տարալ,

Հանեց, շըպրտեց մի չերեք վոսկի:

— Հավատա, ասալ, ել ավել չունիմ:

Թե կուզես՝ մընա, ըսպասիր մի քիչ:

Մինչև պոսակից յետ դամ հարսիս հետ,

Բաժինքը վողջ քեզ, հարսը ինձ լինի:»

— Գարշելի, թըշաց արաբն ոձի պես:

Սակարկում ես դու... դու ծաղրում ես ինձ...

Յես չեմ հավատում ձեզնից վոչ մեկին:»

Ասալ վեր կացալ, իր գուրզն ահագին

Զարկեց Մարկոն չերեք-չորս անգամ:

Զարկեց. ծիծաղեց Մարկոն քաջազուն:

— Հեյ, դու սե արաբ, հեյ արաբ, ասալ,

Կատմիկ ես անում, թե ճիշտ ես զարկում:»

Ու ոձի նման արաբը թըշաց:

— Կատակ չեմ անում, սըրտով եմ զարկում:»

— Ենպես կարծեցի կատակ ես անում:

Դե վոր եդպես ե, սըրտով ես զարկում,

Ինձ հետ ել մի գուրզ կըլնի չերի:

Բանի անգամ վոր դու ինձ զարկեցիր,

Ենքան անգամ ել չես քեզ կը զարկեմ:

Նըրանից հետո դաշտը դուրս կըգանք,

Դաշտը կը ջոկի կտրիճը մեր մեջ:»

Ասալ ու առալ իր գուրզը մեխված

Ու ենպես զարկեց արաբի մեծին,

Վոր գլուխն խկուլն թըռալ ուսերից:

Նաչեց, ծիծաղեց Մարկոն քաջազուն:

— Տեր Աստված, ասալ, փառքըդ շատ լինի,

Ինչքան հեշտ թըռալ գըլուխն արաբի,

Ասես գլուխ չեր ունեցել խկի:

Ապա թե հանեց թուրը հավուռնի,
 Վողջ ծառաներին հընձեց խոտի պես,
 Բառասուռն հոգուց չորսին թող արավ,
 Վոր գընան անցնեն աշխարհքից աշխարհք,
 Իր ու արարի պատմութիւնն անեն:
 Բակի շուրջ շարած գըլուխներն առավ,
 Առքով ու փառքով թաղեց հողի մեջ,
 Վոր ցին ու ագռավ չգան, չկըտցեն,
 Նըբանց փոխարեն՝ արարի մարդկանց
 Գլխները զարկեց, շարեց բակի շուրջ,
 Ու տիրեց գանձին արարի դիզած:
 Չորս արարին ել, վոր թողեց կենդան,
 Չորս կողմի վըրա դըրկեց աշխարհքի,
 Վոր գընան, անցնեն դաշտը Կոսովի,
 Պատմեն ու եսպես կանչեն ամեն տեղ:
 — Վորտեղ վոր հասած աղջիկ կա տան մեջ՝
 Արձակ-համարձակ թող մարդու գընա,
 Ու թող պըսակվեն սերբերը ազատ:
 Վերացան, ջընջվեց հարկը պըսակի,
 Մարկոն վըճարեց ամենքի համար:

1916

Վ. Ա. ԺՈՒԿՈՎՍԿԻ

Ա Ք Ի Լ Լ Ե Ս

Միգում կորավ Իգա սարը,
 Մըռալեցավ Տըովադան,
 Լուռ է ուզմի հարթավայրը,
 Բընած բանալին Ատրիդէան:
 Խաղաղ են շուրջ: Առկայծում են
 Խարուկները բանակի,
 Յերկար ու ձիգ ձայնարկում են
 Պահնորդները մեկ մեկի:

Ծագեց պայծառ լուսնեղջուրը
 Ծովի վըրա Եգեյան,
 Բարձըր ափերն ու աստղերը
 Ծովի խորքում ցոլացան:
 Դատարկ դաշտում լերևում է
 Մենակ կառքը Պրիամի, —
 Տանում է իր Հեկտորի դին
 Գոռ բանակից հուշների:

Ահա կանգնեց ծովի ափին
 Աքիլլեսը ահարկու,
 — Ընկավ, ծերհուկ, քո Հեկտորը,
 Հանգավ լույսը քո հոգու:
 Անդրոմաքեն ու Հեկարեն
 Դարպասներում անդադար
 Քեզ են մընում... դարձիդ բոպեն
 Կյանք կամ մահ է նրանց համար:

Յեւ տըխրաբեր արշալուսին
 Կը բուրի խուսկ հաշտարար,
 Թաղման յերգով կը հեծեծեն
 Ամեն մի տուն ու տաճար:
 Հայր, մայր, այրի մաղթանքներով
 Սափոր կածեն թանգ փոշին,
 Ու դըժոխքում աղոթքներով
 Հանգիստ կը տան հերոսին:

Խեղճ ալևոր, խոնարհեցիր
 Գըլուխդդ իմ առաջին,
 Յեւ այս ձեռքը համբուրեցիր,
 Վոր լաց տվալ քո աչքին...
 Վորդուդ մասին եր քո աղերս.
 Ո՛ր, մի տրտմիր, ալեղարդ,
 Մի բաղդ վըճռեց յերկինքը մեզ,
 Ինձ ել ընկճեց Արամազդ:

Մոտ ե ժամըս. պատրաստած ե
 Նետը անգութ որհասի,
 Յեւ պարկուհին ընդհատեւ ե
 Արդեն որերն իմ կյանքի:
 Ճըռընչում ե դժոխքի դուռը,
 Գուժում ե ձայնն անուի.
 — Վերջացած ե, հանգավ ջահը
 Պելիզեսի որերի...

Ո՛վ, այս ափից ցեալ չի դալու
 Յեւ քու վորդին անվընաս.
 Շուտով, շուտով պիտի ե դու,
 Ո՛վ Պելեոս, վորբանաս:

Կանցնի ռազմի արհավիրքը,
 Աքիլլեսիդ կը սպասես,
 Կը դարդարես արքունիքը՝
 Շուք ու փառքով ընդունես:

Մըտիկ կանես դատարկ ծովին
 Ափից տըխուր ու տըրտում,
 Թե չէ՞ն գալիս արդյոք նավեր,
 Առաքաստ չի՞ լերևում...
 Նավեր կը դան Իլիոնից,
 Յես չեմ լինի վոչ մեկում,
 Յես չեմ դարձնի մահվան քընից,
 Ու կը մընամ այս հովտում...

Իզուր վերջին տագնապի մեջ
 Դու քո վորդուն կը խնդրես
 Ու կարկամող բաղուկներով
 Նրան կողքիդ կը փընտրես:
 Սիրած լերկրից ժամն անջատման
 Զի քաղցրացնի նա այն որ,
 Ու մինչ ափերն մոռացության
 Զի տարածվի ձայնը հոր:

Իմ հայրենիք, վըճիտ ջրեր,
 Զըքնաղ վայրեր հարազատ,
 Յեւ ձիթենիք ու դափնիներ,
 Հովիտներ շուք ու դարդ,
 Ճոխ ծաղկեցեք, փըթըթեցեք,
 Ինչպես առաջ, աննըման,
 Ինչպես առաջ միշտ թընդացեք
 Միայն ձայներով լընդության:

Բայց Աքիլլես ու Պատրոկլես
Եւ չեք տեսնի դուք բնավ...
Սպերքի ջրեր, բազուկըս ձեզ
Դըլխեցըս մազ խոստացաւ,
Բայց գըլուխըս փոթորկալի
Պատերազմում ահագին
Պատրոկլեսին յես զոհեցի,
Եւ չըսպասեք իմ տուրքին:

Պատրաստել ե նետը արդեն
Ապոլլոնը անողոք,
Ըսպատում ե նոր չեկվորին
Քարոնը սև Ստիքսի մոտ:
Յեւ ավերից մոռացության
Պատրոկլեսը գիշերով
Յեկավ ինձ մոտ թեթև, անձախ,
Վորպես յերազ, թըռչելով,

Վորպես շունչը մեղմ գեփյուռի
Նա շըշընջաց ինձ վըրա,
Նրա ձայնը չես լըսեցի,
Վեր նայեցի ու տեսա
Քընքուչը դեմքին հեաք արտոսրի
Յեւ անջատման խորին ցավ...
Ձեռքըս իրեն տարածեցի...
Դատարկ մըթնում չըքացաւ...

Ըսկյուրոսից Նեոպտոլեմ
Դեպի հեռուն կը լողա,
Մի անձանոթ ափ կը տեսնի
Կանաչ բըլրակն իր վըրա:

Նավավարը այնժամ կասի՝
Դարձած կողմը բըլրակի.
— Ահա շիրիմն Աքիլլեսի,
Այն եւ տեղն ե բանակի...

— Այնտեղ, պարսպից նա գիշերով
Յերևում եր մեզ ահեղ,
Անտանելի հուրն աչքերում,
Սաղավարտով ձաճանչեղ.
Յեւ լեռակի վորոտալով,
Ահ եր ազդում քաղաքին,
Ու Տրոյացին գունատ դեմքով
Ձենքը ձըգում եր գետին:

— Այնտեղ ձեռքը Ատրիդեսին
Տալով դաշը հաստատեց...
Այնտեղ կառքով նա մոլեգին
Քաղքի վրա հարձակվեց...
Այնտեղ հողում իր լեռեից
Քարշ տըվալ դին Հեկտորի,
Հառեց աչքերն ըսպառնալից
Վերան լըքած Տըրոյի...

Ու իր նավից Նեոպտոլեմ
Կիջնի ափը սըրբադան,
Վոր միայնակ բըլրի վըրա
Դընի և սուր, և վահան:
Շուրջը արդեն դատարկվել է...
Խաղաղ Միմոնյա ու Քըսանտ,
Բաղեղ ու փուշ պատատել են
Տրոյադային քարուքանդ:

Կանցնես դաշտը պատերազմի,
 Ուր Աքիլլեսն է կըռված,
 Կը տեսնես հորանն յերեսների
 Շիրմաց շուրջը մոռացված:
 Ու քեզանից վերև հանկարծ
 Կը լրեսս ձայն թևերի...
 Մենք կը լինենք թև թևի տված,
 Ընկերներս հին որերի...

Այնժամ հիշիր Աքիլլեսին,
 Յերկրից արագ նա անցավ,
 Բախտը նըրան անփառունակ
 Այստեղ մի դար խոստացավ,
 Բայց մերժելով դատարկ կյանքը,
 Փառքի բույնն ընտրեց նա,
 Ու ընկերի համար մեռավ,
 Հավատարիմ մինչև մահ:

Լըռեց Աքիլլ... Մուլթն է Իդան,
 Իլիոնը դեռ տըխուր,
 Քընած բանակը Ատրիդյան,
 Պատերազմի դաշտը լուռ:
 Ու ծըխալով առկայծում են
 Ուարույկները բանակի,
 Յերկա՛ր ու ձիգ ձայնարկում են
 Պահնորդները մեկ մեկի:

1892

ԴԵՑԻՄ ԼԱԲԵՐԻՈՍ^{*)}

Յե՛վ խաչաճամուկ միմոսի շորով՝
 Կեսարի կանչին
 Լաբերիոսն ահա կանգնեց կրկեսում,
 Հռոմի առաջին:
 Թընդաց Հըռոմը, և աթոռներից
 Վեր կացան հանկարծ
 Ազնվականներն ու ժողովուրդը
 Կհից սարսափած,
 Ու դըղըրդացին արձակ կըրկեսում
 Չըփոթ ու չըշուշ,
 Հազիվ լրսելի խառնակ աղաղակ
 Ու դըթգոհ տըրտունջ:
 «Լաբերիոսն այստե՛ղ... և ինչպես միմոս...
 Այստեղ որենքով
 Գերիններն իրենց կուռ շըղթաների
 Չըռընչյուններով,
 Սըրի շաչյունով անմահ Հռոմի
 Կըրճվանքի համար
 Ծըգնում են ըմբշի և կամ միմոսի
 Կըսակ ստոնալ...
 Լաբերիոսն այստե՛ղ... բայց չի մոռացել
 Հըռոմը նըրան.
 Հին քաղաքացի, ծե՛ր, հըռչակավոր
 Կոհտ աննըման,

*) Անցքը պատահել է հուլիոս Կեսարի որով

Յեւ արդ, կըրկեսում, ամբոխի առջև
 այսպես նա կանգնած,
 Լուռ ու գըլխակոր գետնին ե նայում
 ամոթից շիկնած...»
 Ու տըրտունջների ձայներն անորոշ
 նըրան են հասնում
 Բայց իր աչքերը Հըռոմի վրա
 նա չի կամենում
 Բարձրացնել աչժմ, նըրա բացահայտ
 վըճուխ ժամանակ.
 Յեւ անարգանքին ինքնաբավական
 հայացքով մենակ
 Կեսարն ե նայում: Նըշան տըվալ նա
 հրամայող ձեռքով:
 Լըռեց վերըստին հըպարտ Հոմը:
 Գետնակոր գըլխով,
 Ինչպես աղոթող ծանրը փորձանքի
 ահավոր ժամին,
 Կանգնած ե հուզված հանդիսի առջև
 լերգիչ ծերունին:
 Բայց դեմքը ահա առաջվա նըման
 փայլեցալ վառ վառ,
 Մըռալ ճակատը դարձալ վերըստին
 հանգիստ ու պայծառ,
 Խոհուն աչքերը դժգոհ ժողովին
 նայեցին կըրկին,
 Ու նորից լերգի, բանաստեղծության
 համարձակ հոգին
 Հասալ պոետին, սիրտ տվալ նըրան.
 Նա զվարթացալ,

Պաղ պաղ սարսուռը սըրտիցը մինչև
 մատները անցալ...
 Այլակերպված ե նա բոլորովին:
 Մի ախթարթում
 Նա վոգետրվեց: Վառված աչքերը
 կըրակ են ցատում:
 Ընկճող հայացքով իր շուրջն ե նայում:
 Տարածեց ահա
 Անդուսալ խըռովքից դողացող աջը
 քընարի վըրա...
 Ժողովը լուռ ե: Բոլոր աչքերը
 խոնարհած են ցած:
 Ազնվականները մըթին գեշերից
 մըռալ են նստած,
 Յեւ ասպետները նըստած են խըրոխտ
 դեմքով կընճալի.
 Ուրախությունից փայլում ե դեմքը
 ահեղ տիրողի:
 Նոր նըշան տըվալ: Յեւ ահա լերկչոտ
 ու անհամարձակ
 Բարձրացալ ձայնը... Ժերի դողդոջուն,
 չոր մատների տակ
 Գուլված քընարի վոսկի լարերը
 հընչեցին հանկարծ.
 Խորին լռության ժամին առաջին
 լերգը վորոտաց:
 Յեւ սթափվեցալ Հոմը նորից.
 մարդիկ շարժվեցին,
 Յեւ աշխատում են պարզորոշ լըսել
 զայրացած լերգչին:

Իսկ ալեւորը, անխիղճ անպատված
հին քաղաքացին,
Տակավին հըպարտ, արհամարհանքով
նայում եւ Հոռմին:
Նա յերգում եւ անբալ փառքը,
մեծությունը Կեսարի,
Բարձրը խելքն ու տերությունը,
իշխանությունը բարի:
Յերգում եւ փալը նոր հաղթության
և մաղթում եւ կյանք,
Յեւ ուղարկում եւ հըղոր Կեսարին
հարգ ու մեծարանք:
Փառաբանում եւ նա ճոխությունը
ու փառքը Հոռմի,
Յեւ աղաչում եւ, վոր բաժին անեն...
խինդը միմոսի...
Թախանձում եւ նա, վոր վողջ մտածեն
ինչպիսի վոր ինքը,
Կեսարի շըրթան վըրա ճանաչեն
իրենց որենքը,
Վոր հին որերի ազատ յերգերը
ընդմիշտ լռեյին,
Ու միշտ Կեսարի թշնամու ջանքերն
իզուր ցըրվեին.
Հայրերի գոռոզ Հոռմը զըլուխ
խոնարհի նըրան,
Հըռոմում մարդիկ մըտածեն այնպէս...
միմոսի նըման...
Հանկարծ վիրավոր պոետը ցընցեց
գըրուխն ալեգարդ,

Հընչող լարերին կատաղի ձեռքով
 դարկեց հուսահատ,
 Քնարը ձգեց ու դռաց ցասկոտ
 ձայնով անարկու.
 — Բարձրացցիր, Հըռոմ, իրավունքներըդ
 կորցրնում ես դու...

1892

ԲԱՅՐՈՆ

Ի Ն Ե Ս Ի Ն

Ո, վնչ, մի ժրպտա իմ վշտի վրա,
Ախ, կյանքում ժպտալ կարող չեմ ել յես,
Բայց յերկինք չանի, վոր լաց լինիս դու,
Վոր դու արտասովես՝ գուցե դուր ինձ պես։

Դու ես հարցնում ինչ ցաւ ե գաղտնի,
Վոր խընդությունըս ու կյանքս ե մաշել,
Բայց ինչու, չըքնաղ, ինչո՞ւ իմանաս,
Յերբ դու լել նուլնիսկ չես կարող բուժել։

Վոչ սերն ե պատճառ, վոչ ատելություն,
Վոչ սին փառքերի կորուստը, ավաղ,
Վոր փախչում եմ յես ձըգած տեղ ու տուն,
Ձըգած ամեն բան, ինչ վոր թանգ եր վաղ։

Ինչ վոր տեսնում եմ, լըսում իմ ճամփին —
Ձանձրացնում ե ինձ ամեն, ամեն բան,
Գեղեցիկն ել ինձ հաճույք չի տալի,
Վոչ ել աչքերիդ հմայքն առաջվան։

Ես ես առաջվան վիշտն ե ամենի,
Վոր թափառական ջրհուղն ուներ հեգ.
Շիրմի խավարին սոսկում ե նայի,
Իսկ կյանքում հանգիստ չի գլտնում յերբեք։

Ել ռւր փախչեմ յես ինքըս ինձանից.
Թեկուզ հեռավոր յերկրի մի անկյուն,
Ուր վոր ել գընամ՝ հեռեում ե ինձ
Կյանքի ես ժանգը — մըտքիս դեմն անքուն։

Ուրիշներն աչն ինչ, հաճույքից հարբած,
Վայելում են գոհ՝ ինչ ձըգել եմ յես...
Ո՛վ, թող վայելեն ու յերնեկ հանկարծ
Իրենց յերազից չըղարթնեն ինձ պես։

Յես պետք ե անցնեմ դեռ աշխարհ, աշխարհ,
Քանի յետ նայեմ — անցյալս անիծեմ,
Յեվ մի ըսիտիանք ունիմ ինձ համար —
Վատթարն եմ տեսել — ինչ ել գա իմ դեմ։

Բայց ես վատթարը... մի հարցնի եդ ինձ.
Գո՛ւթ արա, չըքնաղ, ու ժրպտա կրկին,
Մի քաշի սակաչն դիմակն իմ սըրտից —
Տեսնելու տակի դժոխքն ահագին։

1894 փետրվար

Ն. ՆԵԿՐՍՍՈՎ

Մ Ա Յ Ր Ը

Լսելով կռվի արհավիրքներին,
Ամեն մի ընկած նոր զոհի մասին,
Յես չեմ ափսոսում կնոջն, ընկերին,
Յեվ վոչ ել նույն լակ իրան հերոսին...
Կըմխիթարվի, վոհ, կինը մի որ,
Ընկերն ընկերին կանի մտահան.
Բայց մի հոգի կա մի տեղ սգավոր —
Նա հիշելու յե մինչև գերեզման...
Այս մեր կեղծավոր, ստոր աշխարքում,
Այսքան զարշելի գործերի շարքում
Յես անկեղծ և սուրբ մի բան տեսա միայն —
Թշվառ մայրերի արտասուքն ե տոհմ:
Նրանք չեն մոռանալ իրանց զավակին,
Վոր խորտակվել ե արյունոտ աղտում,
Վորպես սգավոր ուռենին կրկին
Ձի բարձրացնելու ճյուղերը արտում:

1894 հոկտ. 8

Ա. ՄԻՑԿԵՎԻՉ

ԱՔԵՐՄԱՆԻ ԴԱՇՏԵՐՈՒՄ

Լողում եմ դարնան դալարի ծովում:
Մըթնում ե որը... վոչ ձախ, վոչ շըշուկ:
Յես լսում եմ ոճն ինչպես ե սողում,
Թիթեռը խոտում շարժվում կամացուկ...
Այնպես հանգիստ ե. կարող ելի յես
Լըսել ըղձալի կանչը Լիովնից...
Բայց... հա՛նաջ... այնտեղ հանգիստ ե նույնպես...
Չայն չե տալիս ինձ վոչ վոք այնտեղից...

[1899]

Ա. Ս. ՊՈԻՇԿԻՆ

Ո Լ Ե Գ Ի Յ Ե Ր Գ Ը

Յեղնում ե ահա հըզոր Ոլեզը
 Խենթ խաղարներից վըրեժ առնելու,
 Նըրանց համարձակ հարձակման համար
 Դյուղերը սըրի-հըրի մատնելու:
 Յեվ իր համհարզով, հագած կուռ զրահ,
 Գընում ե նա սեզ նըժուլզի վըրա:

Մըթին անտառից նրա հանդիման
 Գալիս ե ահա վըհուկ ծերունին,
 Մութ գալիքների մեկնիչն ու հըման,
 Կյանքում հընազանդ միայն Պերունին,
 Աղոթք ու հմայքով իր դարն անցկացրած:
 Յեվ Ոլեզ ծերին ընդառաջ գընաց:

— Ասա ինձ, գուշակ, ծերդ անմահների,
 Կյանքիս մեջ ինձ հետ ի՞նչ ե լինելու,
 Յեվ, ի խընդություն չար վոսոխների,
 Շուտով եմ արդյոք շիրիմ իջնելու:
 Բաց մեկնիր բոլորն, ինձնից չըքաշվես,
 Վարձըդ՝ քու սիրած ձին կըտամ չես քեզ:

— Ձեն վախում գետերն յերկրի մեծերից,
 Յեվ պետք չի նըրանց պարզեն իշխանի,
 Նըրանց իմաստուն լեզուն վերհից
 Ազդված՝ խոսում ե կամքը յերկընքի. —

Անհայտ են գալոց տարիքն ու մըթին,
 Բայց կարդում եմ գիրդ չես քու ճակատին:

Դե միտքըդ պահիր իմ խոսքն աչսորից:
 Փառքն ե կյանքի մեջ խընդում հերոսին.
 Հաղթության փառքով հըռչակված ես դու,
 Վահանդ Բյուզանդիո բարձր դարպասին:
 Հընազանդ են քեզ և՛ ցամաք, և՛ ծով,
 Նայում են վոսոխըդ բախտիդ նախանձով:

Յեվ կապույտ ծովի հեղհեղուկ ալիք,
 Ահեղ փոթորկի ժամին կատաղի,
 Յեվ նետ, և՛ պարսեր, և՛ նենգող դաշույն,
 Խընաչում են միշտ կյանքը հաղթողի:
 Վերք չես առնիլ դու քո կուռ զըրահում,
 Հըզորին անտես վողի յե պահում:

Վոչ մի վըտանգից չի վախում քու ձին,
 Տիրոջ կամքը միշտ հասկանում ե դա.
 Մերթ կանգնում ե հեզ նետերի տակին,
 Մերթ թըռչում ռազմի դաշտերի վըրա.
 Յեվ ցուրտ, և՛ կըռիվ վոչինչ են դըրան,
 Բայց... դա կըլինի պատճառ քու մահվան:

Ոլեզը խնդաց. և սակայն մըթնեց,
 Մըռայեց հանկարծ չարադույժ մըտքից.
 Լուռ ու մըտախոհ թամբիցը բըռնեց,
 Ներքե ե իջնում սիրած նըժուլզից,
 Ու վերջին անգամ իր հին ընկերին
 Փալիսյում, շոյում, փարում ե վըղին:

— Դեհ, մընաս բարչավ, վաղեմի ընկեր.
Ժամանակն յեկավ մեր բաժանովելու.

Հանգիստ կաց հիմա, ել վոտըս բընավ
Քու ասպանգակի մեջ չեմ դընեդու:

Դեհ, դընս, բայց միշտ հիշիր Ուեգին:
Ե՛յ, մանկլավիկներ, հեռու տարեք ձին:

— Ծածկեցեք սըրան թավածի գորգով,
Սանձիցը բըռնած մարգերըս տարեք,
Լողացրեք, պահեք ընտրած հատիկով,
Աղբյուրի վըճիա ջըրով ջըրեցեք:
Յեվ մանկլավիկներն իսկույն ձին տարան,
Մի ուրիշ նոր ձի մոտ բերին նըրան:

Յընծում ե խմբով անմահ Ուեգը
Ջըվարթ ձայներով լիք բաժակների,
Ճերմակ ե նըրանց գըլխի ալիքը,
Ինչպես վաղորդչան ձյունը լեռների...
Հիշում են նըրանք որերն անցկացրած,
Յեվ կըռիվները միասին վարած:

— Բայց իմ ընկերը, գոչեց Ուեգը.
Ո՞ւր ե, ինձ ասեք, սիգապանձ իմ ձին.
Առճղ ի արդյոք, այնպես սըլնթաց,
Այնպես կըրակոտ, աշխուժ տակավին...
Յեվ լըսում ե, վոր սեպ բըլրի վըրա
Մահու սև քընով վաղ ե քնել նա:

Խոնարհեց գըլուխն Ուեգը հըզոր,
Յեվ միտք ե անում. — Ի՞նչ յեղավ հըման.
Սըտախոս կախարդ, անխելք ալևոր,
Թե չեցի լսել յես քու սըտության,

Կարեյի մինչ որս իմ ձին յես հեծներ:
Յեվ ձիու վոսկերքն ուզում ե տեսնել:

Գընում ե Ուեգն անա պալատից,
Նըրա հեռ Իգորն և հյուրերը հին.
Տեսնում են ձիու վոսկերքը թափված
Բըլուրի վըրա, Դընեպրի ափին:
Փոշին ծածկում ե, անձրևն վողողում,
Ու սեզը վըրեն քամին որորում:

Վոտն զգուշ գըրավ իշխանը գանգին
Ու կանչեց. — Քընիր, միայնակ ընկեր,
Քեզից շատ ապրեց քու տերն ալևոր.
Թարմ շիրմիս վըրա դու չես մահաբեր
Տապարի տակին սեզը ներկելու,
Քու տաք արյունով աճյունս հարգելու...

— Ահա թե ուր եր որհասըս պահված.
Այս չոր վոսկերն եր ինձ մահ սպառնում.
Այն ինչ՝ անկենդան գանգիցը հանկարծ
Ֆըշտալով սողաց մի ոճ հարաթուչն,
Սև թռիկ նըման փաթաթվեց վոտքին,
Իշխանն ոճահար գոռաց ցավազին:

Փըրփրուն թասերը շըրջան են առնում
Ուեգի մահվան տըխուր հարգինքին,
Իգորն ու Ուգան բըլուրի վըրա,
Նըստած ե խումբը Դընեպրի ափին —
Հիշում են քաջերն որերն անցկացրած.
Յեվ կըռիվները միասին վարած:

Ջ Ր Ա Ն Ե Ղ Ձ Ը

Ներս վաղեցին մանուկները

Ու կանչում են հորն ըշտապ.

— Ապի, ապի, յեկ, մեր թողը

Մեռել հանեց գետի ափ:»

— Սուտ եք ասում, շան լակոտներ,

Գողաց հայրը անաբեկ.

Ըսպասեցեք դուք հալս դեռ,

Մեռելն հետո կըտեսնեք:

— Դիվան կըզա — պատասխան տո՛ւր.

Ցավի միջում կըմընամ. —

Հընար չըկա, բեր, այ կընիկ,

Շորերըս տուր, մի գընամ:

— Ո՞ւր ե մեռելն. — Ա՛յ, ապի, այ:»

Ճիշտ վոր գետի յեզերքին,

Թաց թուռի մոտ, գետնի վըրա

Տարածված եր մի մարմին:

Ջարհուրելի դիակն ուռել,

Կապըտել եր այլանդակ:

Արդյոք տանջված մի թշվառ եր

Հանգիստ գըտած ջըրի տակ,

Մի գետակուր ձըկնորս եր են,

Թե՞ գինեմոլ մի ջահել

Թե անըզդույշ վաճառական

Հարամու յեր պատահել...

Ընչի՞ն ե պետք: Աչք ածելով
Ըշտապում ե գյուղացին,
Վոտից բըռնած, լեռ քարշ տալով
Ջուրն ե տանում խեղդվածին:
Ու թիակով գետի յեզերց
Ջուրը հըրեց նա նըրան,
Ու դիակը գընաց՝ նորից
Փընտրի խաչ ու գերեզման:

Մեռելն չերկար ջըրի միջին
Ցած եր իջնում ճոճելով,
Աչքով ճամփեց մեր գյուղացին
Ու տուն դարձավ կանչելով.

— Դեսը կորեք, այ լակոտներ,
Յեկեք, բան տամ ձեզ — տանեմ,
Ամա թե վոր ձեն եք հանել,
Հոգիներդ կըհանեմ:

Դիշերն ուժգին բուք վերկացավ,
Դետն յելնում ե, վորոտում...

Մարխը արդեն երվեց, հանգավ
Լուռ ու ձըխոտ խըրճիթում:
Վողջ քընած են: Անքուն պառկած
Միտք ե անում գյուղացին...
Բուքն վորոտում ե... մին ել հանկարծ
Լուսամուտը բախեցին...

— Ո՞վ ես — Ներս թող, այ տանտեր, ներս...

— Ա՛յ, ներս ու քեզ չոռ ու ցավ.
Խոչ ես ջըրջում Կայենի պես,
Վո՞ր սատանեն քեզ բերավ:

Ի՞նչ անեմ քեզ, ասա, հիմի.

Տեղըս նեղ է, տունը մութ:

Ու ծուլ ձեռքով, տըրտընջալով՝

Բաց ե անում լուսամուտ:

Ցուրում ե լույսն ամպի տակից.

Ահա կանգնած... մի մերկ մարդ.

Ձուր ե հոսում նրա միրքից,

Բաց են աչքերն ու անթարթ:

Կախ են ընկած բաղուկները,

Վողջ կարկամած սոսկալի,

Ուռած մարմինն քառանգները

Կըպած՝ սեխն են տալի...

Ահից մարեց՝ ճանաչելով

Իր մերկ հյուրին նա հանկարծ.

Փեղկը խփեց ու դողալով՝

— Ա՛յ դու ճաքես, քըրթմընջաց:

Սմբոխվեցին մըտքերը մութ.

Մինչև լույսը նա դողում,

Մինչև լույսը լուսամուտ

Բախում եյին ու բախում...

Սմբոխն անեղ զըրույց ունի,

Թե այս դեպքից գյուղացին

Ըսպասում ե ամեն տարի

Միշտ նույն ուրը խեղդվածին:

Խառնվում ե որն առավոտից,

Գիշեր գալի բուք ու մութ,

Ու խեղդվածը ամբողջ գիշեր

Բախում դուռն ու լուսամուտ:

Զ Մ Ե Ռ Վ Ա Ի Ր Ի Կ Ո Ւ Ն Ը

Հողմը մեզով լերկինքն առնում,

Գալարում ե բուքը ձյան,

Մին մանկան պես լաց ե լինում,

Մին վռնում ե դերթ գազան.

Մին վայրենի սուրում պեսպես,

Աղմըկում ե տանիքում,

Մին՝ ուշացած ճամբորդ, ասես՝

Լուսամուտն ե նա թակում:

Մեր խըրճիթը՝ աղքատ ու հին,

Ցեղ մըթին ե, և՛ տըխուր.

— Ի՞նչ ես նըստել պատի տակին,

Իմ պառավըս, եղպես լուռ:

Հոգնե՛լ ես դու փոթորիկի

Վռնոցներից խելագար,

Թե՛ նիւրհում ես քո իլիկի

Բըղզոցի տակ միալար:

Արի խըմենք, բարի ընկեր

Իմ սե, ջահել որերի,

Խըմենք դարդից, բաժակըդ բեր,

Սիրտներըս բաց կը լինի:

Ցերգի՛ր, վհոց եր ապրում խաղաղ

Հավքը ծովի են ափին,

Ցերգի՛ր, վհոց եր աղջիկը վաղ

Ձուրը գնում մինչ արփին:

Հողմը մեզով չերկինքն առնում,
 Գալարում ե բուքը ձյան,
 Մին՝ մանկան պես լաց ե լինում,
 Մին՝ վռնում ե զերթ գաղան:
 — Արի խմենք, բարի ընկեր
 Իմ սև, ջահել որերի
 Խըմենք դարդից, բաժակըդ բեր,
 Սիրտներըս բաց կըլինի:

1909

ՎԻՍՈՆԻ «ԺԱՆՏԱԽՏԻ ՔԱՂԱՔԸ»
 ՎՈՂԲԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ

Կար ժամանակ, վոր ծաղկում եր
 Մեր աշխարհքը անխռով,
 Աստծո տաճարն վորոտում եր,
 Թընդում եր տոն որերով:
 Աղմըկալի մեր դպրոցում
 Յերգում մանկունք մեր մատաղ,
 Շողում եյին լիքը հանդում
 Սուր գերանդին ու մանգաղ:

Այժմ թափուր յեկեղեցին,
 Դպրոցը փակ, խըլացած,
 Արտը կըծղած հանդի միջին,
 Թափ պուրակը դատարկված.
 Ու գլուղն երված մի տան նըման
 Կանգնած ավեր, ամայի,
 Վճղջ պապանձված, լուռ չի միայն
 Դամբարանը ահեկի:

Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
 Ու ապրողներն Աստըծուն
 Աղոթում են միաբերան
 Նըրանց հոգուն փրկություն:
 Մեռել, մեռել ամեն վայրկյան,
 Ու շիրիմներն իրար քով
 Սարսափահար հոտի նման
 Սեղմըվում են խիտ շարքով:

Հ. Թումանյան—4

Գարունն կյանքիս յեթե նուշնալես
Վիճակված ե վաղ շիրիմ,
Ով դեռ, ում վոր սիրել եմ յես,
Հոգուս անդուշտ մըտերիմ,
Չըմոտենաս իմ շրթունքին
Քո համբույրով կենսածիր,
Չմոտենաս իմ դիակին,
Հեովից հեռու հետևիր...

Ապա ձրգիր դու մեր գլուղը,
Փախիր ալուր, հեռացիր,
Հոգուդ տանջանքն ու յերկուղը
Վանիր եստեղ ու կացիր:
Ու լերբ կանցնեն ես որերը,
Այց չեկ շերմիս գեթ մի հեղ,
Իսկ յես վոչ քեզ, վոչ քո սերը
Չեմ մոռանալ և եստեղ...

1910

Ֆ. ՇԻԼԼԵՐ

Ա Ն Ձ Ո Ի Կ

Ա՛խ, վայրենի, սառն ու խավար
Այս հովիտի խորքերից
Թե գըտնե՛լի մի ճանապարհ
Ու ապրե՛լի յես նորից...

Ահա հեովում ճոխ բլուրներ
Մըշտագարուն, ծաղկազարդ:
Ինչո՛ւ, ինչո՛ւ չունիմ թևեր
Այնտեղ թըռչեմ յես ազատ:

Քընարն աչնտեղ ուրախ հընչում,
Պոստում ե ձայնն յերկընքի,
Ջեփյուռները մեղմով շընչում,
Բույր են խընկում գարունքի:

Պերճ օաղարթում շողշողում են
Պըտուղները վոսկեվառ:
Չըկան աչնտեղ բուք ու ձըմեռ,
Ու ծաղկունքը միշտ դալար:

Ա՛խ, ինչ լաջի ե՛ այն անխըռով
Ձինջ որերի լուսի մեջ,
Այն անթառամ ծաղկանց բույրով
Հարբել անվերջ ու անվերջ...

[1902]

Հ Ո Վ Վ Ի Հ Ր Ա Ժ Ե Շ Տ Ը

Մնաք բարով, դժւք, արոտներ սիրուն,
Ամառն անց կացաւ, հոտն իջնում ե տուն:

Մենք չեա կը դանք ձեզ նորեկ գարունքին,
Յերբ զարթնեն ուրախ յերգերը կըրկին,
Յերբ վոր սարերը զուգվին կանաչով,
Յերբ վոր ջրերը վազեն կարկաչով:

Մնաք բարով, դժւք, արոտներ սիրուն,
Ամառն անց կացաւ, հոտն իջնում ե տուն:

1899

Ա. ԿԱՅԼՅՈՎ

ԳԵՂՁՈՒԿԻ ՄՏԱԾՄՈՒՆՔԸ

Նըստել եմ շրվար
Ու միտք եմ անում,
Թե ինչպես մենակ
Ապրեմ աշխարհում:
Վոչ ջահել կընի
Ունեմ իմ կողքին,
Վոչ թե ու թիկունք
Մըտերիմ ընկեր,
Վոչ մի տաք անկյուն,
Վոչ արծաթ վոսկի,
Վոչ սարքած գութան,
Վոչ նըժույգ մի ձի...
Պակաս որի հետ
Միմիաչն մի գանձ՝
Քարի նըման ույժ
Տըվալ ինձ հերըս.
Բալց, ախ, հենց եմ ել
Ոտար դըռներում
Կերան, մաշեցին
Դարդ ու ցավերըս...
Նըստել եմ շրվար
Ու միտք եմ անում,
Թե ինչպես մենակ
Ապրեմ աշխարհում...

1899

ՖԻՐԴՈՒՍԻ

Կուզեցի հալվել, ձուլվել իմ յերգին
 Ու այս տողերում թագնվել ծածուկ,
 Վոր լերբ կարգալիք մի ուր, իմ անգին,
 Կարող լինեյի անտես, կամացժեղ,
 Ամեն հընչունի, ամեն խոսքի մեջ
 Դիպչել շուրթերիդ, համբուրել անվերջ...

[1903]

ՀԻՄԵՆՍ

ՀԻՎԱՆԴ ԵՍ, ՄԱՅՐԻՎ

Հիվանդ եմ, մայրիկ, նանիկ ասած ինձ,
 Վոր ասում եյիր լերբեմն ուրանում,
 Իմ մաշված կըրծքին խաչ քաշիր նորից
 Ու նանիկ ասա, քունըս չի տանում:

Թող վայր դընեմ յես գըլուխս հոգնած.
 Դիշեր ե արդեն, ծաղիկը հանգչում,
 Վաղուց ե անտուն պանդուխտն ել քընած,
 Մենակ քու հիվանդ զավակն ե տանջվում:

Քու հեգ թըռչնակը վախցած ե բուքից...
 Ախ, լես դեռ մանկուց շատ ցավեր տեսա,
 Քունն ել, հանգիստն ել փախան իմ աչքից...
 Մայրիկ ջան, մայրիկ, ինձ նանիկ ասա...

[1903]

Մ. ԳՈՐԿԻ

ՎԱԼԱԽԱԿԱՆ ԼԵԳԵՆԴ

Դուռնայի ափին ապրում եր Փերին:
 Հաճախ գետի մեջ լողանում եր նա:
 Մի որ ել անփուլթ, անզգույշ Փերին
 Ընկավ ձկնորսի ուռկանը ահա:
 Սաստիկ վախեցան ձկնորսները խեղճ...
 Նրանց հետ եր բայց Մարկո պատանին,
 Գեղեցիկ Փերուն սեղմեց գրկի մեջ,
 Ու համբուրում եր, զըգվում սիրունին:
 Փերին, մի ճրկուն վոստիկի նըման,
 Խալտում եր գրկում, վոլորվում, խաղում,
 Մըտիկ եր տալի տըղի աչքերին
 Ու մըտքի միջին բարակ ծիծաղում...
 Փափաջեց Փերին տըղին ամբողջ որ,
 Բայց հենց գիշերը հասավ մըթագին,
 Հանկարծ չըքացավ, կորավ նորից նոր,
 Ու սաստիկ տըխրեց Մարկոյի հոգին:
 Գիշեր ու ցերեկ գետի ափերին
 Շըրջում ե Մարկոն, հոգոց ե հանում,
 Փնտրում ե կանչում. «Ո՛ւր ե իմ Փերին...»
 Կրկնում են ալիք — «Մենք չենք իմանում»:

— Ո՛ր, սառն ալիքներ, դուք խաբում եք ինձ,
 Ինքներդ եք խաղում նրա հետ թագուն...
 Ճըչաց պատանին ու թըռավ ափից,
 Թըռավ գետի մեջ գըտնի իր Փերուն...

Դուռնայի ափին ապրում ե Փերին
 Ու, ինչպես առաջ, այժմ ել լողանում,
 Իսկ Մարկոն չը կա... Բայց նըրա մասին...
 Բայց նըրա մասին գեթ չերգ ե մընում:

 Իսկ դուք ապրում եք աշխարհքի վրա
 Ինչպես կույր, անսիրտ, չընչին սողուններ.
 Վոչ ձեզնից հետո զըրույց կը մընա
 Յեվ վոչ ձեր մասին յերգ կասեն անմեռ:

1906

ԻԼԻԱ ՃԱՎՃԱՎԱԶԵ

I

ԳԱՐՈՒՆ

Կանաչ ե նորից.
 Ծիծառը չերգում,
 Վաղը հըրճվանքից
 Լալիս ե այգում:
 Հովիտ ու լեռինք
 Ծաղկել են պես պես, —
 Իսկ դու, հայրենիք,
 Յե՞րբ պիտի ծաղկես...

1907

II

ԵԼԵԳԻԱ

Լուսինն աղոտ լույս ե փըռում
 Իմ աշխարհին մայրենի,
 Կուլ ե գընում կապույտ հեղում
 Ճերմակ շաբլը լեռների:

Ձեն չի գալիս վոչ մի կողմից,
 Վրաստանը մութն ու լուռ.
 Վըրացին ե հաղթված քընից
 Տընքում տանջված ու տխուր:

Մենակ եմ լիս: Բընած ե նա,
 Բընած շուրջըս ու հեռու...
 Ա՛խ, Աստված իմ, քընած, քընած,
 Յե՞րբ ե արդյոք զարթնելու...

1907

Վ. ԳՅՈՐԵ

* * *

Լերանց շարքերը
 Ներհում են մըթնում,
 Խաղաղ մարգերը
 Մըշուշ ե պատում.
 Ճամփեն հանդարտվել,
 Ձի շարժվում քամի,
 Ուր վոր ե՝ դու չել
 Կը քընես հիմի:

Վ Ա Ր Դ Ը

Փոքրիկ տղան մի վարդ տեսավ,
 Տեսավ մի վարդ դաշտի միջին.
 Վարդը տեսավ, ուրախացավ,
 Մոտիկ վազեց սիրուն վարդին.
 Սիրուն վարդին, կարմիր վարդին,
 Կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Տղան ասավ. — Քեզ Կը պոկեմ,
 Ա՛յ, կարմիր վարդ դաշտի միջին:
 Վարդը ասավ. — Տես, կը ծակեմ,
 Վոր չը մոռնաս փըշոտ վարդին.
 Փըշոտ վարդին, կարմիր վարդին,
 Կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Ու անհամբեր տղան պոկեց,
 Պոկեց վարդը դաշտի միջին.
 Փուշը նըրա ձեռքը ծակեց,
 Բայց ել չոգնեց քընքուշ վարդին.
 Քընքուշ վարդին, կարմիր վարդին,
 Կարմիր վարդը դաշտի միջին:

[1907]

Ռ Յ Ո Ւ Կ Կ Ե Ր Տ

* * *

Մի լերգ կա մանկուց, մի յերգ կա մանկուց
Դեռ իմ ականջում:

Ա՛խ, ի՜նչքան հիմի, ա՛խ, ի՜նչքան հիմի
Հեռու լե հընչում:

Ճախրում եր ծիծառ, ճախրում եր ծիծառ
Գարհենը բերում,

Աշխարհքը պայծառ, աշխարհքը պայծառ
Ծաղկում եր, բուրում:

Հայրենի դաշտեր, հայրենի դաշտեր,
Ա՛խ, վո՛նց եմ ուզում,

Ձեր գըրկում մին ել, ձեր գըրկում մին ել
Թըռչեմ յերազում:

Յերբոր հեռացա, յերբոր հեռացա

Լիքն եր վողջ ու շեն,

Յերբոր չեա դարձա, յերբոր չեա դարձա՝

Դատարկ եր արդեն:

Գալու չե գարուն, գալու չե գարուն —

Աշխարհ լըցվելու:

Բայց իմ սիրտն, ավանդ, բայց իմ սիրտն, ավանդ,
Ել չի բացվելու:

Յեվ վոչ մի ծիծառ, և վոչ մի ծիծառ

Ձի բերի իր հետ,

Ինչ վոր կորցըրի, անդարձ կորցըրի

Անցած յերգի հետ:

Հ. ՀԱՅՆԵ

* * *

Հեռու, հեռու կը թըռցընեմ

Քեզ իմ յերգի թևերին,

Սքանչելի մի տեղ գիտեմ

Յեա Գանգեսի ափերին:

Պարտեզն այնտեղ ծաղկում ե ճոխ

Լուսնի խաղաղ լուսի տակ,

Իրենց քըրոջն ըսպասում են

Լոտոսները ըսպիտակ:

Մանուշակներն աստղերի դեմ

Աչք են անում ու խընդում,

Իրար հակված թոթովում են

Վարդերն անուշ հեքյաթում:

Վիթերն յերկչոտ ցառքըտում են,

Խըրտնած պըշնում իրարու:

Գանգեսը լանն, հանդիսավոր,

Հոսում հանդարտ ու հեռու:

Այնտեղ պիտի անհոգ պառկենք

Արմավենու ըստվերում,

Սեր վայելենք, սուզվենք, ապրենք

Յերազների աշխարհում:

Թ Ե Ր Ո Ւ Վ Ա Լ Լ Ո Ւ Վ Ա

Պ Ա Ր Ի Ա Յ Ի Յ Ե Ր Գ Ը

Մեր ինչին ե պետք, թե Արևն անմահ
Անդրապատեղյան լազուր աշխարհում
Առնում ե շրջանն իր հավերժական,
Թե ցած ե հոսում ճոխ ալիքներով
Իր ակնախըտիղ շողերն անարատ:
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք...

Մեր ինչին ե պետք — կինը նորատի
Հասանում ե թանգ իրեն ամուսնուց
Քընքուջ զրավը տարփալի սիրո.
Սեր ու զավակներ ճվ ե տվել մեզ...
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք...

Մեր ինչին ե պետք, թե ամենագոր
Կա աստվածալին սուրբ լերրորդություն
Յեվ արարչական, և միշտ պահպանող,
Յեվ միշտ նորոգող համայն աշխարհի.
Զի փալլում, ավանդ, նրանց փառքը մեզ:
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք...

Մեր ինչին ե պետք, թե հաշտ ու զոհի
Ծուխն ու ճենճերը լերկինք ե լերնում,
Թե ծիլ ու ծաղիկ դետինն են ծածկում,
Թե բար ու պտուղ ծառերն են զուգում:
Յեվ կամ սրբազան ջուրը Գանգեսի
Թավալում ե պարզ խաղաղ հովիտում:
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք:

Քեզ, անմահ ինդրա, ճվ աչքի խընդում,
Ամենքից պաշտված դու գանձ լերկնային,
Զենք կարող, աստված, մենք քեզ աղոթել,
Վոր մեր խորհրդով Հանարգենք բնավ
Քո աստվածային լրանիքը սուրբ:
Յերկինք և լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք:

Իզուր մերժեցի յես մահը դաժան
Յեվ անտառների խորքերումը խուլ
Սրբազան հեղումն արի լիսիքտ,
Վոր աստվածների սըրտերը մեղմեմ,
Ո՛վ, նրանք փախան իմ մոտենալիս:
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք:

Ու՞ր են ակները են պարզ ջրերի,
Ուր մեր ծաղավը կոտրել կարենանք,
Լոկ անասունի վոտքի տեղերի
Հոտած ջուրն ե մեր ըմպելին միակ:
Յերկինք ու լերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՜նչ ենք մենք:

Ու՞ր են դաշտերը, ուր վոր մեզ համար
Աճում են բլինձն ու ալլ բարեքներ.
Զըլա աշխարհքում ցորնի մի ցողուն
Մի խոտ, մի ծաղիկ, վոր մեզ պատկաներ:
Յերկինք ու յերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՞նչ ենք մենք:

Յերբ հովիտներից ստվերը ծնում,
Վեր, անտառների բարձունքն ե յենում,
Յերբ հովիվն յերգով թողնում ե հանդը,
Աղջիկը տանը ընթրիք պատրաստում,
Յերբ շանն են տալի թերմացքն իրիկվան --
Ի՞նչ ուտի արդյոք և ուր են ժամին,
Ո՛ւր գնա պարիան, ո՛ւր հանգստանա...
Յերկինք ու յերկիր, մեզ մըտիկ արեք,
Ի՞նչ ենք մենք...

1910

Թ Ո Մ Ա Ս Հ Ո Ւ Դ

Փ Ո Յ Ո Ր Ի Կ

Ծովը խառնըված,
Շանթ, հողմ ու կարկուտ.
Յերկինքը բըռնած
Մեզ, մըտալլ ու մուլթ:

Խըռոված տարերք
Իրար են յեկել,
Յերկինք ու յեզերք
Փակել, մթափնել:

Ծովի ահագին
Խորքերն հիմն ի վեր,
Ավազն ալիքին
Խառնող դուք ու ժելը, —

Ի՞նչ եք շրպըրտում
Ցայտերն ամպերին,
Ի՞նչ եք ըստառնում
Զըկնորսի նավին:

Կըռվում տըրորված,
Դալկացած հեղին.
Մի տաք փըրփըրած
Ջրի հորձանքին:

Կայծակի փալլով
Թողեք խեղճ մարդուն,
Թողեք ապահով
Հասնի-իրեն տուն:

Ենտեղ ձեռները
Մեկնած յերկնքին՝
Մընում են փոքրերն
Իրենց հայրիկին:

Կինն հնտեղ լալով
Աղոթք է անում...
Ի՞նչ էք աղքատի՝
Նավին ըսպառնում:

Ո՞վ, հասիր, շուտով,
Աստված բարերար,
Հուզված է ծովը,
Յերկինքը խավար...

[1911]

Ա.Լ. ԲԼՈԿ

ԾՈՎԻ ՅԵՐԳԸ

Ծոփը ինձ նըշանի մատանի բերեց,
Ծոփը իմ արևառ լերեսն համբուրեց:

Հասնեորվեց խռովքը ծովի,
Անհարսնացու խորքը ծովի:

Կյանքն անհատ է նըրա հետ,
Մահը անհայտ՝ նըրա հետ,
Պաղ ու աղատ նա հավիտ:

Ու ճեմում ենք բացերն անցած,—
Կապույտ ջրեր, վարդ լուսարաց...

Շընչիր, աղի ու կատաղի դու քամի,
Հերքը խըռիվ, լերդը ցըրիվ տուր, քամի,
Իրար խառնիր, քըշիր նավ ու ջուր, քամի:

1921 սեպտ. 3

«ՆՃԱՆԱԳԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ» ՍԵՐԻԱՅԻՆ, ԼՈՒՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

(Կազմած)

	№ №	Գ և Ը
1. Հ. Թումանյան — Պոեմներ	1—2	— 55
2. Դեմյան Բեգմի — Վոտանավորների և առակներ	3	— 35
3. Գ. Սունդուկյան — Պեպո	4—6	1 —
4. Մ. Շոթխով — Հերկած խոսքան	7—14	3 40
5. Մուրացան — Նոյի ագռավը	15—16	— 55
6. Նարդոս — Աննա Սարոյան	17—18	— 65
7. Շեքսպիր — Վենետիկի Վաճառականը	19—21	1 15
8. Հ. Թումանյան — Սասունցի Դավիթը	22	— 35
9. Զապել Յեռայան — Կրակի շապիկը	23—24	— 65
10. Միրկո Մարկովիչ — Բրդաբուրգ	25—28	1 60
11. Հ. Թումանյան — Լեզհերի, բալլադերի, յերգերի	29, 33, 39	1 15
12. Յոհ. Բեյսեր — Գործ շարքեր	30	— 25
13. Շիրվանզադե — Արտիստ	31—32	
14. Ստ. Զորյան — Գրադարանի աղջիկը	34—35	— 70
15. Հ. Պարոնյան — Բաղադավարության վառները	36—38	1 20
16. Շեքսպիր — Մակբեթ	40—42	1 15
Մամուլի տակ են		
17. Հ. Պարոնյան — Մեծապատիվ մուրացկաններ	43—45	
18. Շիրվանզադե — Վարդան Անրուժյան	46—47	
19. Հ. Թումանյան — Թարգմանություններ և փոխադրություններ	48—49	
20. Շիրվանզադե — Չար վոդի		
21. Նարդոս — Բնուր պատմվածքներ		
22. Շիրեր — Վիլհելմ Տեյլ		
23. Շեքսպիր — Ոթեյլո		
24. Շեքսպիր — Համլետ		

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0348086

ԳԻՆԸ 65 Կ.
ԿԱԶՄԸ 35 Կ.

32320

ՕՎ. ԿՈՄԱՆԻԱՆ

ՓԵՐԵՎՈԴՅ

Կիւ ՏՏՐ Արմենի, Զրիւսի